

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи бакалавра
на тему: « Міграція українських вчених до Польщі в умовах
російсько-української війни (на матеріалах усноісторичних джерел)»

Виконала: студентка IV курсу бакалавріату
денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 – історія та археологія

Шевелева Аліна Олексіївна

Керівник: к.і.н., доц. Іващенко Вікторія Юріївна

Рецензент: к.і.н., доц. Кісельова Юлія Анатоліївна

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ УСНИХ СПОГАДІВ З ІСТОРІЇ УЧЕНИХ-МІГРАНТІВ	11
11 Проект «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»: мета та хід реалізації	11
12 Особливості комплексу усноісторичних джерел з інтелектуальної міграції до Польщі.....	23
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	38
2.1. Досвід міграції українських учених до Польщі	38
2.2. Організації міграції українських вчених польськими науковцями	54
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	68
ДОДАТКИ.	77
РЕЗЮМЕ/SUMMARY	80

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку історичної науки особливого інтересу набувають ті джерелознавчі дослідження, які ставлять за мету не стільки пошук об'єктивних істин, скільки реконструкцію та інтерпретацію певного образу тієї чи іншої події. Виходячи з цього, зростає увага до усних джерел, які відсилають нас до роботи з особливостями індивідуальної та колективної пам'яті та дозволяють відтворити різноманіття точок зору стосовно тих чи інших подій.

Однією з особливостей усної історії є те, що вона вивчає широке коло проблем з новітньої історії, перш за все таких, які залишаються поза межами офіційних документів і спрямовані на дослідження досвіду людини. Зокрема, нам бачиться важливим вивчення досвіду міграції учених-істориків з огляду на ті процеси переосмислення історичного минулого, які ми наразі спостерігаємо.

24 лютого 2022 р. – це рубіж, який розділив життя українців на «до» та «після». За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВБК ООН) понад 10 млн українців були змушені покинути свої домівки, рятуючи своє життя, з них 8,2 млн виїхали за кордон (1,6 мільйонів – на території Польщі)¹, у тому числі закордоном опинилося чимало українських науковців. Зрозуміло, що міграція українських вчених вплине на подальший культурний та науковий розвиток країни, а також буде сприяти трансформації європейського наукового співтовариства, тому створення відповідних джерел є дуже важливим аспектом.

У зв'язку з тим, що воєнні дії на території України ще не припинено, джерела про міграцію українських учених перебувають на стадії створення. Відзначимо, що на сучасному етапі реалізується чимало проєктів, пов'язаних із масовою міграцією українців за кордон. Окрім наукових установ України,

---

¹ Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of May 9, 2023, by selected country // Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/> (Дата доступу – 10.05.2023)

міграційні рухи досліджуються науковими установами таких країн Європи: Польщі, Германії, Швеції, Італії:

- аналіз ЗМІ, соціальних мереж, анкет відібраних респондентів, соціокультурні аспекти адаптації мігрантів та зміни в індивідуальній та колективній пам'яті¹;
- мультискалярний погляд на трансформаційні наслідки війни та дислокації для пам'яті людей і почуття приналежності, як для тих, хто переїжджає, так і для приймаючих громад; почуття приналежності мігрантів, які формуються через повсякденну взаємодію з антропогенним середовищем, соціальними групами, офіційною та неофіційною сферами; як пам'ять і ставлення до минулого використовуються для створення відчуття причетності та підкреслюють свободу волі біженців; аналізує, як спричинена війною міграція впливає на дискусії щодо політики пам'яті та ідентичності в академічних колах та медіа в регіоні, маргіналізуючи деякі питання, такі як польсько-українські «війни пам'яті», і переосмислюючи інші, такі як деколонізація та політика деколонізації²;
- дослідити, як існуючі історичні знання про Другу світову війну/«Велику Вітчизняну війну» та її меморіальні практики впливають на сприйняття, а також презентацію та вшанування нинішньої війни з української точки зору та як досвід нинішньої російсько-української війни впливає на трансформацію рецепції та вшанування Другої світової війни³;

---

¹ Haidamachuk O. The Tonality of the Archives of Ukrainian Migrants' memory // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/olha-haidamachuk.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

² Sereda V. Prisma Ukraina: War, Migration and Memory // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/viktoriya-sereda.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

³ Shatalov D. 'That War' and 'This War': The Entanglement and Interaction of the Imagination, Commemoration and Memory of World War I and the Ongoing War in Ukraine // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/denys-shatalov.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

- ретельно вивчити їхні плавні стратегії дислокації, самоопису та адаптації, які часто залишаються непомітними в кількісних дослідженнях¹.
- проаналізувати обставин міграції; професійного та сімейного становища мігрантів; обсягу отриманої та наданої мігрантами допомоги; їхніх найважливіших актуальних потреб, а також як вони відчують себе в Польщі та серед поляків².

Існують соціологічні, культурологічні, філологічні, філософські установи, серед яких застосовуються усноісторичні підходи. Наприклад, Інститут філософії та соціології Польської академії наук, Центр міської історії у Львові (Україна), Польське товариство усної історії, Університет Сент-Ендрюс у Великобританії, Центр сучасної та цифрової історії у Люксембурзькому університеті спільними зусиллями реалізують усноісторичний проєкт «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни», частиною якого виступають інтерв'ю з мігрантами³.

Усі ці проєкти сфокусовані на дослідженні всіх категорій біженців. Ряд соціологічних проєктів досліджує потреби науковців, які перебувають як в Україні, так і за кордоном, але основним методом дослідження є анкетування. У цій роботі пропонується зосередитися на досвіді однієї з категорій науковців-мігрантів – дослідників-гуманітаріїв, досвід перебування яких за кордоном вивчається за допомогою інтерв'ю.

Також варто зазначити, що на даний момент у вітчизняній історіографії тільки починають з'являтися праці, присвячені міграції українських вчених в умовах україно-російської війни, що також обумовлює історіографічну актуальність та наукову новизну обраної теми.

---

¹ Zaitseva-Chipak N. Ukrainians Displaced: The Fluidity of Roles // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/natalia-zaitseva-chipak.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

² Центр «Гродська брама-театр» (Люблін); Program Badawczy «Pomiedzy Ukraina i Polska» Centrum Doskonosci w Naukach Spolecznych (Uniwersytet Warszawski). URL: <https://ukraina2022.idub.uw.edu.pl/> (Дата доступу - 03.11.2022).

³ «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни». URL: <https://www.lvivcenter.org/researches/oral-testimonies-from-the-war/> (Дата доступу – 12.12.2022).

Об'єктом дослідження виступають інтерв'ю з українськими істориками-мігрантами та інтерв'ю з польською приймаючою стороною, які були взяті Ю. А. Кісельовою та В. Ю. Іващенко в ході реалізації проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)», що ставить за мету краще зрозуміти не лише стратегії виживання та адаптації до нових умов життя українських мігрантів, але й дослідити їхні «очікування» та перші зіткнення з реальністю у сфері професійного розвитку. Більше всього мігрантів опинилися в Німеччині та Польщі, через близькість до рідної держави, колосальну підтримку та привабливі умови перебування.

Предметом дослідження є особливості комплексу усноісторичних джерел (авторство, час, місце і особливості проведення інтерв'ю та ін.), а також відображення в усних спогадах істориків досвіду міграції.

Територіальні межі охоплюють всю територію України, зокрема ті міста, у яких проживали респонденти, а також Польщі, де наразі перебувають мігранти та представники приймаючої сторони.

Хронологічні межі включають в себе період з початку воєнних дій на території України, тобто з 2014 року по 2023 рік. У 2014 – 2022 рр. цей процес мав форму внутрішньої міграції і був пов'язаний із досвідом учених Донецької та Луганської областей, а з 24 лютого 2022 року набув форми зовнішньої міграції.

Історіографія проблеми представлена кількома групами робіт. Перш за все, це роботи, які присвячені міграційним процесам як глобальному явищу сучасності¹. По-друге, це роботи, які розглядають українську міграцію як частину глобальних міграційних процесів², фокусуються на дослідженні вимушеної та трудової міграції в Україні³, наслідках цих міграційних процесів

---

¹ European Immigrations: Trends, Structures and Policy Implications / Ed. M. Okolski. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012. 277 p.; Lucassen, L. A. C. J. The rise of the European migration regime and its paradoxes (1945 – 2020). *International Review Of Social History*. 2019. № 64(3). P. 515 – 531.

² Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ: НІСД, 2018. 472 с.; Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття видання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів: [б/м], 2019. 110 с.

³ Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies / Ed. O. Fedyuk, M. Kindler. Switzerland: Springer International Publishing AG, 2016. 227 p.; Українська міграція у часи кризи: вимушена та трудова міграція / Під ред.: Д. Дрбохлава, М. Ярошевич. Прага: [б/м], 2017. 169 с.

для українського суспільства¹. Окремо слід звернути уваги на праці польських дослідників, які досліджують особливості міграції українців до Польщі².

Після 2014 р. з'явилося кілька праць, які досліджують вимушену міграцію, пов'язану із російською агресією³. Початок повномасштабної війни Росії проти України, що спричинила потужний рух українських біженців до країн Західної Європи активізував увагу до української міграції, про що свідчить велика кількість проєктів та спеціально присвячених цій темі конференцій, але на цей момент з'явилися лише перші роботи із цієї тематики⁴.

Ще одна група праць пов'язана із так званою «інтелектуальною міграцією». Поряд із працями концептуального характеру, в яких визначається поняття «інтелектуальної міграції», правове положення висококваліфікованих мігрантів та їхнє особливе становище в мігрантському середовищі⁵, важливими були висновки, зроблені дослідниками на українському матеріалі. Зокрема, вони аналізували напрямки інтелектуальної міграції⁶, зв'язки між академічною міграцією та економікою країн, що приймає мігрантів⁷

¹ Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України // Демографія та соціальна економіка. 2015. № 3 (25). С. 99–111; Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.; Міграція і толерантність в Україні: Зб. ст. / За ред. Я. Пилинського. Київ: Стило, 2007. 191 с.

² Jaroszewicz M. Migration from Ukraine to Poland the trend stabilises. Warsaw: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2018. 18 p.

³ Семенкова М. Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на сході України і їх вплив на безпечне середовище // Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2020. № 3(1). С. 233–240. URL: <https://doi.org/10.15421/342024> (Дата доступу – 03.10.2022); Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 462 с.

⁴ Jaroszewicz M., Krempa M. Stabilisation of Emergency Measures: Poland's Refugee Reception System One Month After the Russian Attack on Ukraine // EU responses to the large-scale refugee displacement from Ukraine: an analysis on the temporary protection directive and its implications for the future EU asylum policy / ed. Carrera S., Ineli Ciger M. 2023. P. 163 – 176 URL: https://www.researchgate.net/publication/368873494_Stabilisation_of_Emergency_Measures_Poland%27s_Refugee_Reception_System_One_Month_After_the_Russian_Attack_on_Ukraine (Дата доступу – 03.03.2023); Sikorska, I., Nykyforenko N. Ukrainian academic refugees and humanistic international aid // MigraReport. 2023. № 3 (49). S. 223–237.

⁵ Weinar A., Klekowski von Koppenfels A. Highly-Skilled Migration: Between Settlement and Mobility. Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2020. 107 p.

⁶ Демиденко О. І. Напрямки інтелектуальної міграції громадян України // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2018. Т. 23. Вип. 2 (31). С. 180–189.

⁷ Крайчинська О., Маслово Ю. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн. URL: https://www.google.pl/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&ccd=&cad=rja&uact=8&ved=OCAIQw7AJahcKEwj4naSJ0Yb_AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=https%3A%2F%2Fapcz.umk.pl%2FPPS%2Farticle%2Fdownload%2FPPS.2020.06.04.013%2F27478%2F73862&psig=AOvVaw0d3N87CVMfda54Ez8FV4fA&ust=1684766121853915 (Дата доступу – 06.11.2022).

Джерельна база. Основу дослідження склали інтерв'ю з істориками-мігрантами із Харківської, Київської, Рівненської, Дніпровської областей. У межах роботи було проаналізовано 12 інтерв'ю з українськими вченими-мігрантами та 6 з польськими вченими, котрі займалися організацією прийому українських колег. Ці інтерв'ю були зібрані для проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)» та зберігаються у приватному архіві авторів – Ю. А. Кісельової та В. Ю. Іващенко.

У роботі були також використані дані статистики, які дозволяють простежити динаміку виїзду з країни та повернення українців додому¹; нормативно-законодавчі акти, які стосуються мігрантів: польські, зокрема, Спецзакон, який регулює перебування українських біженців на терені Польщі від 12 березня 2022 р. із змінами² та низка поправок до законодавчо-нормативних актів, які регулюють становище українських науковців³ та українські, зокрема про обмеження виїзду за кордон чоловіків, молодших за 60 років⁴, а також інтернет-джерела, зокрема сайти університетів, центрів, музеїв тощо, де працювали або працюють респонденти та автори проєкту⁵.

Мета дослідження полягає всебічному аналізі комплексу інтерв'ю з українськими мігрантами в Польщі та представниками польської наукової

¹ Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of May 9, 2023, by selected country...

² Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583> (Дата доступу – 15.05.2023).

³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000498> (Дата доступу – 15.05.2023);

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 września 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Polskiej Akademii Nauk. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001796> (Дата доступу – 15.05.2023);

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o instytutach badawczych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000498> (Дата доступу – 15.05.2023);

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Sieci Badawczej Łukasiewicz. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200002098> (Дата доступу – 15.05.2023).

⁴ Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Дата доступу – 03.03.2023).

⁵ Сайт кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ ім. В. Н. Каразіна. URL: <http://historiography.karazin.ua> (дата доступу – 17.05.2023); Національний музей історії України у Другій Світовій війні. URL: <https://warmuseum.kyiv.ua> (дата доступу – 17.05.2023); Сайт кафедри Історії України ДНУ ім. О. Гончара. URL: https://www.dnu.dp.ua/view/kafedra_istorii_ukrainy (дата доступу - 17.05.2023).

спільноти задля кращого розуміння специфіки вимушеної міграції українських науковців та ступеню солідарності польського наукового співтовариства в умовах російсько-української війни.

Спираючись на поставлену мету, було сформульовано наступні **завдання:**

- визначити ступінь розробки цієї теми в історіографії та репрезентативність джерельної бази дослідження;
- проаналізувати сутність, хід реалізації та перспективи усноісторичного проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»;
- окремо дослідити комплекс інтерв'ю з українськими мігрантами, які перебувають на території Польщі, а також представниками польської наукової спільноти, зокрема, проаналізувати авторський склад та визначити ті фактори, які впливають на зміст інтерв'ю;
- визначити мотиви, якими керувались учені, мігруючи з країни, та зафіксувати ті «очікування», які науковці мали на початковому етапі їхньої вимушеної міграції;
- дослідити процес адаптації учених-мігрантів до умов життя в Польщі, а також проаналізувати стратегії поведінки українських учених в нових умовах;
- визначити ступінь солідарності європейської наукової спільноти, зокрема проаналізувати мотиви та форми допомоги українським біженцям;
- особливу увагу звернути на оцінку респондентами власного досвіду в контексті міркувань про майбутнє.

Методологія роботи обумовлена особливостями джерельної бази. В основу дослідження було покладено підходи, розроблені в межах усної історії¹ та праці в області історії пам'яті².

Методика роботи складається з кількох етапів. На першому етапі відбувається транскрибування інтерв'ю, причому цей процес передбачає детальне відтворення не тільки змісту інтерв'ю, але й емоцій та поведінки респондентів, що має полегшити процес інтерпретації усних спогадів.

На другому етапі здійснюється традиційний джерелознавчий аналіз комплексу усних спогадів: аналіз авторського складу, часу та місця проведення інтерв'ю, обставин, за яких було проведено інтерв'ю, а також вплив інших факторів: присутність третіх осіб, ступінь знайомства респондентів та інтерв'юєрів та ін.

На третьому етапі відбувається аналіз автобіографічного досвіду, який здійснюється в межах наративного підходу, що передбачає, з одного боку, аналіз завершеної історії (тієї, що презентується), а з іншого – поділу її на окремі твердження, які виступають у вигляді важливих для оповідача «подій».

Наукова новизна полягає у наступному:

- автор безпосередньо брав участь у реалізації проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)», зокрема, у транскрибуванні інтерв'ю;
- вперше було проаналізовано комплекс інтерв'ю, пов'язаний із науковою міграцією в Польщу, визначені особливості міграції українських науковців в умовах російсько-української війни.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

---

¹ Томпсон П. Голос Прошлого. Устная история / Пер. с англ. Москва: Издательство «Весь Мир», 2003. 368 с.

² Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина. Москва: Новое издательство, 2007. 348 с.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ УСНИХ СПОГАДІВ З ІСТОРІЇ УЧЕНИХ-МІГРАНТІВ

1.1.Проект «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»: мета та хід реалізації.

Термін «усна історія» є достатньо умовним і має декілька визначень. У вузькому сенсі усна історія – це сукупність усних свідчень учасників подій, а у більш широкому – це особливий вид досліджень, якому притаманні не тільки специфічні джерела у вигляді інтерв'ю, але й своя методика дослідження.

Усноісторичні джерела є відносно новим типом історичного джерела, в якому головна увага зосереджена не на конкретних подіях минулого, а на сприйнятті цих подій їхніми сучасниками. Тож робота з цими джерелами дає нам можливість досліджувати такий бік життя, який не знайшов відображення в документальних джерелах, зокрема інтерв'ю дають можливість простежити характер та тонкощі емоційного стану респондента, зрозуміти, на яких сюжетах респондент найбільше акцентує свою увагу та проаналізувати їх, дослідити світогляд та ціннісні настанови людини, тобто усні спогади звертаються до суб'єктивного досвіду людини¹.

Усі інтерв'ю, які використовуються в роботі, були взяті в ході реалізації проекту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)». Проект було започатковано в березні 2022 року, на початку російсько-української війни. Його авторками є харківські науковиці В. Іващенко та Ю. Кісельова.

Іващенко Вікторія Юріївна та Кісельова Юлія Анатоліївна – це українські історикині, кандидатки історичних наук, які працюють на посадах доценток у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна на кафедрі історіографії, джерелознавства та археології. Також В. Ю. Іващенко обіймає посаду директорки в Музеї історії університету ХНУ імені

---

¹ Портелі А. Як назбирати трохи знань: кілька думок про етику усної історії // Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть : зб. наук. праць / за наук ред. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 321-229.

В. Н. Каразіна (з 2013 року і по сьогодні). Сферою наукових інтересів В. Ю. Іващенко є мемуаристика, історія університетської освіти, усна історія, гендерна історія, історія м. Харкова та музеєзнавство. Вона була учасницею Міжнародного наукового проєкту «Трансфер і адаптація університетської освіти в Росії другої половини XVIII – першої половини XIX ст.» (2008–2010 рр.), керівницею проєкту «Харківський університет (1917–1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців» (2016 р.) та стипендіаткою Асоціації жінок у славістичних студіях (2022 р.)¹.

Ю. Кісельова досліджує історію історіографії, історію університетів, професійну культуру істориків та історію емоцій. Науковиця брала участь у низці проєктів: «Університетська культура в українському інтелектуальному просторі (XIX – поч. XXI ст.)» (2013 – 2015 рр.); «Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну та постіндустріальну добу» (2018 – 2021 рр.); «Місто і війна: руйнування, збереження і переосмислення міської культурної спадщини великих міст Південно-Східної України в період російської військової агресії» (2022 р.).

Також дослідниця було членом колективу авторської збірки спогадів «Харківський університет (1917–1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців» (2015 – 2016 рр.), учасницею літньої школи «Публічна історія: методи, труднощі, перспективи» у Вроцлавському університеті (2018 р.), програми академічної мобільності Еразмус+ в університеті Ерланген-Нюрнберг (2022 р.) та проходила стажування в Гданському університеті в межах Польсько-української наукової програми (2022 р.)².

Ідея проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014 – 2022)» зародилася з декількох причин. По-перше, цей проєкт дає авторкам можливість «історіювати» власний досвід, бо вони є безпосередніми учасниками подій, а це, на їхню думку, посприяє більш точній та глибокій інтерпретації свідчень, які були отримані в ході дослідження.

---

¹ Сайт кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ ім. В. Н. Каразіна...

² Там само.

По-друге, цей проєкт став для науковиць моральним стимулом, бо так їм було набагато легше пережити власний травмуючий досвід. Також авторок проєкту вразив рівень підтримки від європейської академічної спільноти, яку вони отримали.

Третьою причиною започаткування проєкту стали проведені паралелі з історичним досвідом та наслідками Першої та Другої світових воєн, тому що радянський режим у Російській імперії призвів до академічної міграції: когось вислали з країни, а дехто з дослідників поїхав добровільно¹.

Метою проєкту є дослідження зміни стратегій виживання та побудови кар'єри істориками-мігрантами в екстремальних умовах та рівень солідарності і співпраці всередині академічної спільноти країни. Крім того, науковиці досліджують мотиви та ступінь залученості представників приймаючих країн у взаємодію з вченими-мігрантами. Авторки проєкту планують окреслити динаміку цих явищ протягом усього періоду вимушеної міграції українських істориків, яка розпочалася в 2014 року на Донбасі і мала форму внутрішньої міграції, а з 24 лютого 2022 року переросла в міграцію зовнішню. Об'єктом дослідження виступають вивчення «очікувань» та перших «зіткнень реальністю», а також аналіз поведінкових стратегій та планів на майбутнє, які обрали українські історики-мігранти в історичній ретроспективі².

Виходячи з мети проєкту, було створено три анкети: для внутрішньо переміщених мігрантів, які виїхали ще в 2014 році, для мігрантів, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року (українською мовою) та для представників приймаючої сторони (російською та англійською мовами).

У межах проєкту вченим, які після 24 лютого 2022 року вимушено покинули свої домівки, було поставлено ряд питань щодо їхнього досвіду переживання війни та процесу міграції. Анкета складається з кількох блоків питань. Спочатку респондента просять представитись і трохи розповісти про

---

¹ Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»; зап. 06.02.2023 р. у Любліні // Особистий архів автора; Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»; зап. 29.01.2023 р. у Любліні // Особистий архів автора.

² Там само.

себе (свій сімейний стан, місце роботи, стаж, спеціалізацію та досвід міжнародної співпраці). Далі йдуть наступні блоки: про дії в перші дні війни (як респондент дізнався про початок війни, що він відчував, наскільки це було очікувано для респондента, як функціонував навчальний заклад і чи була організована евакуація, як проходили дні до виїзду та чи були умови для продовження професійної діяльності, як респондент підтримував зв'язок з колегами, адміністрацією та студентами); про прийняття рішення щодо міграції (коли і під впливом яких факторів респондент замислився про виїзд, чи уявляв він свій маршрут та остаточний пункт призначення, чому вибір пав на ту чи іншу країну/місто, з якими труднощами людина стикнулася під час руху та як ці труднощі вирішувалися, яким чином був перетнутий кордон та чи мало це якесь символічне значення, про складнощі, з якими респондент стикнувся після приїзду); про очікування та перші кроки за кордоном (з якими очікуваннями респондент їхав за кордон та чи змінилися вони після приїзду, чи замислювалася людина про статус біженця, чи були плани працювати та в якій сфері, які завдання вважалися першочерговими та чи вдалося їх здійснити, де респондент мешкає: у гуртожитку, у родині, у найманому житлі, у таборі для біженців тощо, з якими побутовими проблемами стикається, яким чином організований день, як респондент оцінює організацію допомоги); про роботу та стосунки з людьми (яким чином вже зараз функціонує навчальний заклад респондента та з ким звідти респондент підтримує зв'язок, які особливості роботи респондента та хто допомагає в її організації, наскільки робота ефективна та як змінилося фактичне навантаження, як людина оцінює свої нові умови праці, як саме ця праця фінансується, як вплинула ситуація війни та виїзду за кордон на коло спілкування); про відношення до респондента у новій країні проживання та його емоційний стан (яке ставлення респондент зустрів від громадян країни, благодійних організацій, влади, хто підтримує людину та що вона при цьому відчуває, з якими проявами емоцій вона стикається від громадян приймаючої країни, які мотиви переслідує приймаюча сторона, який період був емоційно найважчим, чи вважає

респондент свій досвід травматичним та якими засобами бореться зі стресом); про стратегії виживання адаптацію на новому місці та будівництва нових зв'язків (яких стратегій взаємодії з соціумом респондент дотримується, у чому проявляються способи інтеграції, чи намагається інтегруватися у професійне середовище, які мотиви спонукають до інтеграції, який досвід міжнародної співпраці був до війни – з російськими дослідниками та з науковцями країни перебування, яким чином змінилися відносини з колегами з зарубіжних навчальних закладів, як складаються відносини з українцями, які теж виїхали за кордон, як змінилася тематика наукових інтересів); про те як респонденти бачать своє майбутнє (планує повернутися в Україну чи залишитися за кордоном та яке значення надається пережитому досвіду)¹.

Для учених з Донбасу, яких події 2014 року змусили мігрувати раніше, додатково були розроблені питання, які стосувалися місця праці респондента на момент початку бойових дій, чому він вирішив виїхати з територій самопроголошених республік, чи переїхав університет, в якому працював респондент, з Донбасу, та з якими труднощами стикнулися і респондент, і навчальний заклад, хто найбільше підтримував у цей період, якою була державна допомога, чи підтримує респондент відносини з тими, хто залишився на окупованій території, як змінилося коло професійних контактів респондента після переїзду, яких стратегій спілкування в українському суспільстві дотримується респондент, чи підтримували закордонні колеги, як уся ця ситуація вплинула на тематику робіт та як взагалі людина оцінює пережитий досвід².

Третя анкета була розроблена для приймаючої сторони, вона дублюється двома мовами: російською та англійською. Ця анкета також складається з кількох блоків питань. Спочатку респонденту пропонується розповісти про себе (ПІБ, рік і місце народження, де та ким працює). Далі йдуть наступні блоки: питання про початок війни в Україні (як дізнався, якою була перша

---

¹ Питання для українських мігрантів 2022 року в межах проекту «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014 – 2023) // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Там само.

реакція, коли та чому респондент включився в допомогу українцям, хто у цьому підтримав, у чому виражалася допомога), про допомогу українським мігрантам (в які форми допомоги залучений респондент, що потребують, на думку респондента, українські біженці, як надання допомоги вплинуло на життя респондента), про організацію допомоги приймаючої країни та ставлення громадян (яке було ставлення до українців перед війною та як воно змінилося після її початку, як респондент оцінює допомогу з боку звичайних людей, органів влади та волонтерських організацій), про інтеграцію українських вчених та особисті міжнародні зв'язки (наскільки можлива інтеграція мігрантів у польське суспільство, які зусилля респондент докладає до цього, з якими проблемами стикаються українські вчені в процесі інтеграції, що визиває здивування у поведінці українських колег, як змінилася конфігурація європейських зв'язків та особистих міжнародних зв'язків респондента, як ситуація війни відобразилася на співпраці з білорусами та росіянами, наскільки змінилася тематика наукових інтересів), про мотиви допомоги та рефлексію на цю тему (яке значення респондент надає досвіду допомоги, що не вдалося зробити, якими мотивами керувався респондент, які він відчуває емоції, яку реакцію отримує від мігрантів)¹.

На січень 2023 р. було зібрано 46 інтерв'ю, з них 32 – з мігрантами і 14 – з приймаючою стороною. Перше інтерв'ю було записано 16 квітня 2022 року з однією із авторок проекту – Ю. Кісельовою, яка до міграції мешкала в Харкові, а після початку війни опинилася в Любліні. Це інтерв'ю ставило за мету, перш за все, апробувати та скоригувати анкету.

Більшість інтерв'ю було зібрано в період з 17.06.2022 р. по 31.08.2022 р., хоча проект продовжується і зараз. Більшість респондентів-мігрантів з України на момент інтерв'ю проживали в Польщі та Німеччині. Частина інтерв'ю була взята під час особистих зустрічей, наприклад, під час спеціальних поїздок до Мюнхена, Варшави, Гданська. Водночас вдалося поспілкуватися з тими, хто мігрував до Швейцарії, Франції, Люксембургу та

---

¹ Питання для приймаючої сторони в межах проекту «Рух на Захід»...

Чехії у форматі Zoom конференцій. Щодо приймаючої сторони – інтерв'ю були зібрані у Польщі, Німеччині, Чехії, Литві та Великій Британії (Додаток А).

У кількісному відношенні найбільшим виявився масив інтерв'ю, проведених на території Польщі (12 інтерв'ю з мігрантами і 6 інтерв'ю – з приймаючою стороною) та Німеччини (14 інтерв'ю за мігрантами, з приймаючою стороною – 5). Таким чином можна говорити про те, що польські респонденти становлять одну з найрепрезентативніших груп респондентів поряд з інтерв'юерами, які перебувають на території Німеччини.

Одним із важливих аспектів реалізації проєкту було обговорення етичних принципів проведення усноісторичного дослідження. Відзначимо, що історія захисту людини розпочалася від військового трибуналу в Нюрберзі. У другій половині ХХ ст. було розроблено низку документів, які визначали основні принципи досліджень, об'єктами яких були люди. Такими основними принципами є повага до людини, добродійність та справедливість. В основі поважного ставлення до людини заходить потреба отримати добровільну згоду на участь у дослідженні та надати людині можливість конфіденційності. Принцип добродійності оснований на максимальному захисті людини від можливої шкоди. Під принципом справедливості розуміється урівноваження зиску та збитку від інтерв'ю. Також дуже важливою складовою є ознайомлення респондента з метою проєкту, засобами дослідження, а також його наслідками¹.

У ході війни загострилася дискусія щодо можливості брати інтерв'ю у ході подій, які ще не завершилися. Г. Грінченко активно підтримує позицію щодо травматичності цих інтерв'ю. Вона вважає, що такі інтерв'ю можуть сильно нашкодити людині, яка ще не «прожила» травмуючі події. Також дослідниця підіймає ряд інших питань, які стосуються особливостей зберігання та використання усних свідчень, зокрема їхнього убезпечення від

---

¹ Боряк О. Емпіричні дослідження як «ризик шкоди»: теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи // Народна творчість та етнографія. 2003. № 5–6. С. 76–82.

несанкціонованого використання, а також відповідальності дослідника за можливу шкоду¹.

Для подолання цих проблем автори сформулювали певні етичні принципи, які в тому числі були закріплені в спеціальній «Угоді про проведення інтерв'ю». Зокрема, в угоді зазначено, що участь у дослідженні є цілком добровільною: у будь-який момент можна призупинити інтерв'ю або відмовитися відповідати на будь-яке питання. До того ж в «Угоді про проведення інтерв'ю» перераховано три варіанти використання інформації, поданої респондентом:

- ХНУ імені В. Н. Каразіна отримує право на використання інтерв'ю та їхніх транскрипцій (в повному обсязі / частково) для дослідницьких, освітніх та інших цілей, включаючи публікацію, розміщення в Інтернеті, використання в теле- та радіопередачах, а також передачу для подальшого зберігання в архіви та музеї України (під своїм ім'ям / анонімно);
- Інтерв'ю та їхні транскрипції (в повному обсязі / частково) можуть бути надані для роботи дослідникам з ХНУ імені В. Н. Каразіна та інших наукових та навчальних закладів без обмежень у часі (під своїм ім'ям / анонімно);
- Інтерв'ю та їхні транскрипції можуть бути надані для роботи дослідникам з ХНУ імені В. Н. Каразіна та інших наукових та навчальних закладів через 30 років².

Зараз усі інтерв'ю зберігаються в особистому архіві істориків, але в подальшому їх планують передати до архіву Музея історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, де історикині працюють.

---

¹ Грінченко Г. Усна історія війни: питання і застереження щодо методу дослідження. URL: <https://ua.boell.org/uk/2022/08/25/usna-istoriya-viyny-pytannya-i-zasterezhennya-shchodo-metodu-doslidzhennya?fbclid=IwAR19QQC6tOdo6w-pKxADytkySpgZ1QAFY5A41XQY0n7VSXMI0FM2ns7qvw0> (Дата звернення – 20.02.2023).

² Згода на інтерв'ю в межах проекту «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023) // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

Також відзначимо, що проблему травматичності інтерв'юерки обговорювали з деякими своїми респондентами у ході інтерв'ю або за його межами (до чи після інтерв'ювання). Це пов'язано із тим, що деякі із респондентів також брали участь в усноісторичних проєктах до війни або долучилися до таких досліджень зараз. Саме тому вони часто виказують свою думку щодо травматичності таких досліджень.

Більшість інтерв'ю, на думку інтерв'юерів та їхніх респондентів, не носило травматичного характеру, деякі респонденти навіть казали про терапевтичний ефект інтерв'ю. Так, у протоколі інтерв'ю із Т. Дець зазначено: «Через місяць після інтерв'ю респондентка зізналася, що вона, можливо, була занадто відвертою, але інтерв'ю мало для неї психотерапевтичний ефект»¹.

Утім, незважаючи на добровільність та усвідомлення усіх ризиків, інтерв'юери стикнулися з випадком повторної травматизації людини. Як зазначила Ю. Кісельова, «... ну у мене був такий стресовий досвід інтерв'ю. Я мабуть людину травмувала, ні не мабуть та точно і її травма травмувала мене... але... це, було я зараз скажу тому що саме вона не визначилася зі своїм майбутнім...»². У протоколі до цього інтерв'ю дослідниці особливо зупинилися на моменті травматизації: «...респондентка зазначила, що її хвилює невідповідність її положення... відповідала широко, дуже емоційно, найбільше хвилювання, що супроводжувалось сльозами, викликали питання, пов'язані із дітьми та чоловіком... Також травмуючий ефект мало питання, пов'язане із міркуваннями щодо майбутнього»³.

Слід відзначити, що інтерв'юерки переживають важкі події разом із респондентом під час кожного інтерв'ю, і вони відзначають, що це має негативний вплив на їхній емоційний стан⁴.

До інших труднощів у реалізації проєкту можна віднести нестачу часу, і це пов'язано з тим, що авторки проєкту працюють у кількох установах

---

¹ З протоколу інтерв'ю з Т. Д.; зап. 17.06.2022 р. у Любліні // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

³ З протоколу інтерв'ю з О. К.; зап. 22.08.2022 р. у Мюнхені // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

⁴ Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»...; Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

одночасно¹. Крім того, Ю. А. Кісельова підкреслює нестачу досвіду інтерв'ювання, тому що це її перший усноісторичний проєкт².

На цей момент респонденти перебувають у різних містах та країнах, через що не завжди виходить особисто зустрітися для проведення інтерв'ю. Особисті зустрічі відбуваються, коли дослідниці виїжджають у спеціальні відрядження та на конференції (у Варшаву, Гданськ, Мюнхен). Тому інтерв'юери часто використовують платформу ZOOM, і з цього випливає ще одна проблема – технічна, тому що, за словами В. Іващенко, «ZOOM інколи ПЕРЕРИВАЄТЬСЯ, особливо знов-таки на початковому етапі коли 40 хвилин і потрібно було ПЕРЕЗАВАНТАЖУВАТИСЯ а це переривало і думку і, хід самого інтерв'ю інколи коли наш респондент виключав КАМЕРУ да тому що, НЕ хотів запису НА КАМЕРУ, хоча в цьому і сила ZOOM»³.

Особисто вдалося опитати 19 респондентів, за допомогою платформи ZOOM – 26 осіб. Одне інтерв'ю було записано у дві сесії: одна очно (в Мюнхені), а друга у ZOOM⁴.

Взагалі методична література з проведення усноісторичних досліджень рекомендує проводити інтерв'ю у респондентів вдома або на робочому місці, залежно від тематики дослідження⁵, але в нашому випадку існує проблема того, що усі респонденти залишилися без постійного місця проживання та роботи: «...і такі інтерв'ю ми брали там в ПАРКУ... на ЗУПИНЦІ, в якомусь публічному МІСЦІ в кафе да де ось ці, звуки сторонні де не дуже гарний... не дуже гарне таке ТЛО для запису можливо і не дуже ЗРУЧНО да ось ці... відчуття то така проблема, також є»⁶.

Наразі основна увага авторів зосереджена на транскрибуванні інтерв'ю, яке відбувається згідно розроблених відповідно до мети проєкту правил.

¹ Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»...; Інтерв'ю з Ю. А. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

² Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

³ Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»...

⁴ Інтерв'ю з П. В.; 1 сесія зап.19.08.2022 р. у Варшаві та 2 сесія; зап. 11.09.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

⁵ Річі Д. Як проводити інтерв'ю // Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть : зб. наук. праць / за наук ред. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 287-320.

⁶ Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»...

Відзначимо, що до основних правил розшифровки відносяться: фіксування усіх питань та відповідей, інтерв'ю розшифровується дослівно та без редагування, невідомі слова позначаються трьома крапками у квадратних дужках, коментарі інтерв'юера також подаються в квадратних дужках, коментується поведінка респондента і його реакція на питання курсивом та у звичайних дужках, обов'язковою є перевірка написання прізвищ та ініціалів, географічних назв, інколи у респондентів додатково уточнюється певна інформація (Додаток В).

Тим не менш автори вважають свій проєкт достатньо перспективним: «...ну я не ДУМАЮ про проблеми, да я дума- я намагаюся не думати про... про те що, заважає, да я скоріше задоволена що цей проєкт дає ПЕРСПЕКТИВИ...»¹.

Уже на цьому етапі автори визначають наступні шляхи розвитку свого проєкту: участь у наукових семінарах та конференціях, міжнародних проєктах, написання статей, підготовка монографії або навіть серії книг на тематику інтелектуальної міграції з України доби незалежності.

Найближчим часом інтерв'юєрки планують розширити коло своїх респондентів. Існує коло українських респондентів, яких важливо опитати, поки вони не повернулися додому, до того ж дослідницям цікаво було б включити в проєкт тих українців, хто виїхав за кордон ще до початку війни та почав працювати в різних установах на конкурсній основі².

Спочатку проєкт «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2022)» мав волонтерський характер, але в жовтні 2022 р. був підтриманий Інститутом історії Макса Планка в Берліні: «...Ну першими хто нас підтримав, були колеги з, ЕРЛАНГЕНА... і, мова йшла про те що ми отримаємо там відповідну стипендію НА чотири роки [4 місяці. – А. Ш.] і, чотири місяці і на ТРИ місяці відповідно, але знов-таки я вже сказала що через короткий термін ми від цього ВІДМОВИЛИСЯ і на дея- на деякий час ми

¹ Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

² Інтерв'ю з В. Івашенко, авторкою «Рух на Захід»...; Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

зберігли такий СТАТУС проєкту ВОЛОНТЕРСЬКОГО але ТІ Ж КОЛЕГИ... з Ерлангену... це, передусім... ОЛЬГА МАЛІНОВА і... там ряд ще інших тобто я розумію, що ЇХНІМИ КЛОПОТАННЯМИ, цей проєкт... був, поданий навіть без НАШОГО ВІДОМА до, Інститута імені, Інститута, історії науки імені Макса Планка в Берліні і там ми отримали таку підтримку на, пів року да...»¹.

На цей момент проєкт вже неодноразово був презентований на міжнародних наукових конференціях з проблем міграції (в Польщі, Німеччині, Італії). Дві статті були подані до публікації у журанли «“Elite Refugees?”: Identity and Practices of Professional Self-Mobilisation among Ukrainian Academic Migrants» та «“I Am Stronger Now, I Know I Can Do So Much”: Women Academics in Conditions of Forced Migration During the Russian-Ukrainian War».

Окремим питанням є методологія проведення наукового дослідження. Автори міркують про підходи та методи свого дослідження, зокрема говорять про використання кількісних методів, а також аналіз інформації крізь призму метафор, образів, цінностей, емоцій та символів. Після завершення бойових дій на території України у планах провести з кожним із респондентів повторне інтерв'ю, щоб дізнатися, наскільки очікування мігрантів співпало з реальністю, як склалася їхня подальша доля та як вони оцінюють свій досвід в нових умовах, після чого порівняти ці інтерв'ю².

Також у планах на майбутнє в історикинь зосередити свою увагу на представниках приймаючої сторони, спробувати встановити зв'язки із тими, хто теж працює у цьому ж напрямку, щоб сформувати наукову спільноту для обміну досвідом, можливих спільних проєктів. Попри це, автори проєкту зазначають, що на зібраному на цей момент матеріалі вже можна створити монографію, присвячену мігрантам-історикам. Слід також відзначити, що цей проєкт розширив коло наукових інтересів дослідниць, тому в майбутньому історикині хочуть обрати об'єктом досліджень наукову міграцію³.

¹ Інтерв'ю з В. Івашенко, авторкою «Рух на Захід»...

² Інтерв'ю з В. Івашенко, авторкою «Рух на Захід»...; Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»...

³ Там само.

Отже, проєкт, що народився в сучасних реаліях, коли збільшилася увага до подій в Україні і розпочався процес документування історії російсько-української війни, посів своє місце в низці усноісторичних досліджень, зосередившись на дослідженні інтелектуальної міграції. Попри всі труднощі (травмючий характер інтерв'ю, розпорешеність респондентів у різних місцях проживання, складнощі організаційного характеру та ін.), авторки проєкту вважають його вельми перспективним, наголошуючи, з одного боку, на важливості створення нових історіографічних джерел, з іншого – на можливості не тільки наукового осмислення сучасних процесів міграції, але й створення мережі українських істориків, яка в перспективі зможе вплинути на зміну конфігурації європейського наукового співтовариства.

1.2. Особливості комплексу усноісторичних джерел з інтелектуальної міграції до Польщі.

З усіх інтерв'ю, проведених у межах проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)» на території європейських країн, одна з найбільших груп респондентів перебувала на момент проведення інтерв'ю в Польщі (18 з 46), що дозволяє аналізувати відповідний комплекс як окреме явище в сучасній інтелектуальній міграції. Важливими аспектами аналізу комплексу усноісторичних джерел є з'ясування проблеми авторства, мотивів участі респондентів у проєкті, часу, місця та обставин інтерв'ювання, особливостей стилю проведення інтерв'ю з метою створення психологічно достовірних портретів авторів, а також більш глибокого розуміння комплексу інтерв'ю як явища сучасної культури.

Існує ряд дискусійних питань, пов'язаних із проблемою авторства усних джерел. Перш за все, мова йде про колективну природу усного джерела. Так, у деяких випадках усні джерела можуть створюватися групами людей або

надходити від різних людей або груп людей, через що знайти конкретного автора майже неможливо¹.

Крім того, колективний характер мають навіть ті інтерв'ю, авторство яких нам відомо. На думку А. Портеллі, респондент, інтерв'юер та аудиторія відіграють свої особливі ролі у створенні усної історії. Респонденти, зазвичай, мають досвід, знання та переконання, які вони передають через розповіді. Їхня роль полягає у створенні матеріалу, з якого формується історія. Інтерв'юери, з іншого боку, можуть впливати на зміст історії шляхом того, як вони ставлять запитання та як вони реагують на відповіді респондентів. Нарешті, аудиторія може також впливати на створення історії шляхом того, як вони сприймають, інтерпретують та розповсюджують історії². Таку саме позицію підтримує П. Томпсон, який вважає усне джерело результатом колективної взаємодії³.

Ще одна дискусія щодо колективної природи усних джерел пов'язана із тим, що усні джерела можуть залежати від контексту, в якому вони виникли, та культурних відмінностей суб'єктів інтерв'ю. Одним із її ініціаторів є американський антрополог М. Орал, який, серед іншого, вважає, що джерела можуть бути змінені відносно контексту. Наприклад, людина може змінювати свою розповідь залежно від того, кому вона розповідає свою історію.

Крім того, значною проблемою для дослідників може стати анонімність усних джерел, тому що в такому разі неможливо встановити достовірність джерела та його змісту. Анонімним усне джерело є, коли людина не хоче розкривати себе, переймаючись через свою безпеку та бажаючи зберегти конфіденційність через особисті потреби та різного роду життєві ситуації. У такому випадку дослідники повинні поважати вибір людини та намагатися

¹ The Oral History Reader / edited by R. Perks, A. Thomson, D. A. Boyd. London and New York: Routledge, 2015. 472 p. URL: https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM03267/Perks%20Thomson%20The_Oral_History_Reader.pdf (Дата доступу – 03.03.2023).

² Portelli A. The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History. New York: State University of New York Press, 1981. 358 p. URL: https://eportfolios.macaulay.cuny.edu/aries15/files/2015/01/Portelli_2C_The_Death_of_Luigi_Trastulli.pdf (Дата доступу - 03.03.2023).

³ Томпсон П. Голос Прошлого. Устная история...

перевірити достовірність іншими методами¹, наприклад, шляхом зіставлення різних джерел для підтвердження певної інформації, перевірки фактів за допомогою письмових джерел. Також можна перевірити достовірність через дослідження походження джерела та його контекст. Зокрема, пропонується у ході інтерв'ю звертати увагу на поведінку людини та на те, що вона говорить (чи протирічить собі або, можливо, є якась недомовленість). Усі такі «перевірки» мають документуватися, щоб майбутні дослідники змогли теж їх повторити та ще раз перевірити².

Виходячи з усього, що було сказано вище, одним із найважливіших питань є аналіз авторського складу респондентів, під яким ми розуміємо як респондентів, так і інтерв'юерів, які виступають співтворцями усного джерела. Спочатку зупинимось на респондентах проекту, інтерв'ювання яких відбулося на території Польщі.

У цілому в Польщі було взято 18 інтерв'ю, серед яких 12 записів було зроблено з мігрантами, 6 – з приймаючою стороною. Українські респонденти здебільшого стали мігрантами вже в 2022 році, але є одна респондентка з Донбасу, яка була змушена мігрувати ще в 2014 році.

У центрі уваги проекту були науковці, які працюють в гуманітарній сфері, переважно в галузі історії та дотичних до неї дисциплін (фольклористика, музеєзнавство). Українські респонденти здебільшого до війни працювали викладачами у вищих навчальних закладах (Харківський Національний університет ім. В. Н. Каразіна, Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв, Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара), двоє були працівниками музеїв (Музей ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Національний музей історії України у

¹ Oral History and Digital Humanities: Voice, Access, and Engagement / Eds. D. Boyd, M. Larkin. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2014. 285 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/310795050_Computation_and_the_Humanities_Towards_an_Oral_History_of_Digital_Humanities (Дата доступу 03.03.2023); Young C. D. Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation. USA: SAGE Publications, 2018. 371 p. URL: [https://pubhtml5.com/enru/vooi/Qualitative_Research_A_Guide_to_Design_and_Implementation_\(Sharan_B._Merriam,_Elizabeth_J._Tisdell\)](https://pubhtml5.com/enru/vooi/Qualitative_Research_A_Guide_to_Design_and_Implementation_(Sharan_B._Merriam,_Elizabeth_J._Tisdell)) (Дата доступу 03.03.2023); Chamberlain P., Linders M. The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook. USA: SAGE Publications, 2018. 288 p.

² Томпсон П. Голос Прошлого. Устная история... С. 48.

Другій світовій війні в Києві), одна – наукового центру (Державний Науковий Центр захисту від техногенних катастроф у м. Києві). Нам також зустрівся особливий випадок, коли респондентка була за спеціальністю геодезисткою, землевпорядницею і викладачкою в університеті але через війну мігрувала до Польщі, де спочатку вона кілька місяців волонтерила в Червоному Хресті, який знаходився у приміщенні Музею Східних земель давньої Речі Посполитої, а потім залишилась там працювати.

Респондентка це коментує таким чином: «Вже під кінець березня... людей все менше, ну як би тих, що приходили би помагати, і вони зрозуміли, ну, їхні вже працівники з музею так само... не мали бажання приймати в тому участі, тому що це якби їхні були вихідні якісь або там ще щось, в кожного свої були плани, от... Ну їх можна так само зрозуміти, тому що ж в кожного своє життя, свої проблеми і свої ці... Їм треба була людина, яка була би тут постійно... шоби це, і запропонували мені... ну якби там 100 годин в місяць, шоби я, ну що вони мені можуть оплатити 100... годин в місяць роботи, волонтером, але шоби я би була постійно... вона каже, що «В нас буде виставка в музеї цей і там... дівочка буде звільнятися і треба шоби ну, ти нам дуже подобаєшся, плюс ти знаєш трохи польську, от і ... і якби якщо ти не проти, то ми би знов тебе би... ну продовжили би з тобою угоду тільки вже не на волонтерських засадах, ну не волонтером, уже працівником музею»... вже я звикла до них, бо вже ж практично 3 місяці я з ними тут на в цьому «Червоному Хресті» всіх знаю і цей, каже «Пункт буде закриватися... але ми би хотіли, шоб ти залишилася разом з нами». І от таким чином я залишилася, я погодилася поки що ще на червень – липень...»¹.

Особи, які працювали викладачами, як правило, продовжують це робити дистанційно. Дехто з респондентів навіть каже, що для них це вже звичайний формат, тому що з моменту початку карантину усі навчальні заклади перейшли на дистанційне навчання, яке триває і сьогодні. Ті, хто працював у музеях або науковому центрі, діяльність яких пов'язана із роботою з фондами,

¹ Інтерв'ю з Т. Д.; зап. 17.06.2022 р. у Любліні // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

проведенням екскурсій, створенням виставок, на момент інтерв'ювання заявляли про складнощі в організації дистанційної роботи або втрату місця роботи¹.

Більшість респондентів, які мігрували до Польщі, мають тут стипендії від різних наукових установ, кілька знайшли роботу за фахом².

Одна українська респондентка має науковий ступень доктора наук, 10 – кандидатів наук і один з респондентів є аспірантом. Українські вчені-мігранти належать до різних поколінь науковців, проте переважна більшість має науковий стаж 15–20 років, що дозволяє говорити про схожий професійний досвід.

Респонденти з Польщі, тобто приймаюча сторона, працюють викладачами в університетах (одна особа в Університеті Марії Кюрі-Склодовської в м. Люблін, три особи у Гданському університеті) та співробітниками в наукових центрах (у Центрі діалогу імені Юліуша Мерошевського). Їхній науковий стаж варіюється від 10 до 20 років.

У більшості українських респондентів вже був до цього досвід професійної міжнародної діяльності, особливо у тих, хто жив у західній частині України. Ця інформація зазначена у протоколах або респондент сам у ході питання про вибір країни озвучував це. Найчастіше респонденти, які раніше співпрацювали з різними європейськими установами отримували пропозиції про допомогу саме звідти. До того ж деякі респонденти займаються полоністикою. Як зазначила одна з респонденток: «...ну, то власне зрозуміло що їдемо до Польщі. Куди їдемо не знаю (*посміхається*), тому що, як станеться, тому що пропозиції з Познані, пропозиції з Любліна, пропозиції з Ченстохова, пропозиції з Варшави. Боже мій, скільки пропозицій, скільки є друзів і знайомих і колег, стільки було пропозицій...»³.

---

¹ Інтерв'ю з О. К.; зап. 05.08.2022 р. у Варшаві // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової; Інтерв'ю з О. М.; зап. 31.10.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю с В. І.; зап. 18.04.2022 г. в Любліне // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової; Інтерв'ю з Т. Д...; Інтерв'ю з О. К...

³ Інтерв'ю з О. М.; зап. 31.10.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

У більшості респондентами проєкту серед українських мігрантів є жінки, тому що за законом України після введення воєнного стану мали можливість виїжджати лише жінки або чоловіки, які мали трьох або більше дітей або досягли віку 60 років¹. Гендерний фактор впливає на проблеми, з якими респонденти стикаються в процесі адаптації в новій країні, і, відповідно, на інформацію, яку вони надають.

Усі жінки, які опинилися за кордоном, поряд із тим, що мусили виконувати свої звичні обов'язки, отримали ще й нові виклики. Кожна з респонденток робила крок назустріч чомусь новому, чого ніколи раніше не робила, наприклад, водіння автомобіля на великі дистанції, легалізація себе та своєї родини, та якщо в Україні сім'єю опікувалися чоловік та жінка, то відтепер респондентки мусили брати всю відповідальність на себе. На рівні нарративу респондентки небегато говорили про родинні проблеми, зосередившись на описі своєї професійної діяльності, але важливою складовою їхньої саморефлексії були міркування про новий досвід. Дехто з респонденток казали, що вони усвідомили, на що здатні².

Польські респонденти – це здебільшого чоловіки, до того ж вони не стикалися з такими проблемами, як жінки-мігранти, тому говорячи про варіанти допомоги своїм колежанкам, вони перш за все, говорять про необхідність їхньої професійної підтримки.

Більшість українських респондентів до початку російсько-української війни проживали на Сході України, зокрема, у м. Харків або у Харківській області, у м. Донецьк та області (5 осіб); частина приїхала з Центральної України – з м. Дніпро, Київ (4 особи). Також серед респондентів зустрічалися мігранти з Південної, Північної та Західної частин України (3 особи) – з м. Одеси, м. Миколаєва, м. Рівно (Додаток С). Тобто, ця вибірка респондентів репрезентує всі регіони України і дозволяє скласти уявлення про міграційні процеси серед науковців з різних областей України.

---

¹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану»...

² Інтерв'ю з М. К.; зап. 27.07.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

Відзначимо, що респонденти зі Сходу та Київщини більш детально описують перші дні війни, тоді як респонденти із Західної України часто говорять про почуття провини, нібито вони когось залишили, кинули Батьківщину, сім'ю, друзів та знайомих, чого майже немає в респондентів зі Сходу країни. Як зазначала одна з респонденток: «Але відверто Вам скажу, з самого початку це-такі МОРАЛЬНА ДИЛЕМА, це=це жодної ночі нормальної немає, це «Ой, що я роблю, я зрадниця, я отут», знаєте, такі почуття, почуття неповноцінності і ВІНИ, ВІНИ... хоча мені донька тоді говорила, що «мама, не цей, не... шо Ви себе картаєте», Я ЩОДНЯ СЕБЕ КАРТАЛА, ШАЛЕНО, розумієте...»¹.

На час інтерв'ю українські мігранти переважно перебували у великих містах Польщі: Варшава (3), Гданськ (3), Люблін (3), Краків (1), Лодзь (1). (Додаток D). Одна із респонденток після приїзду до Польщі шукала собі грантову програму та знайшла її в іншій країні, тож через цю причину і мігрувала з Польщі до Люксембургу².

Інтерв'юерами від польської сторони стали респонденти, які також представляють великі наукові центри Польщі: Гданськ (3), Варшаву (1), Жешув (1) та Люблін (1).

Більшість респондентів надали інтерв'ю за умови анонімності через те, що на їхню думку, були висловлені дуже відверті та особисті речі, а також респонденти переймаються через свою безпеку в умовах війни, яка триває.

Як зазначалося вище, інтерв'юерами проєкту виступили В. Іващенко та Ю. Кісельова. Їхній професійний досвід було проаналізовано в попередньому розділі. Тут звернемо увагу на стиль інтерв'ювання, притаманний інтерв'юеркам. Певною мірою він залежить від досвіду роботи з усними джерелами, а також від особистісних характеристик.

Стиль обох інтерв'юєрок можна визначити як «дружній», але в кожній з них він має свої особливості.

---

¹ Інтерв'ю з П. В.; 1 сесія; зап. 19.08.2022 р. у Мюнхені // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю з Ж. С.; зап. 30.03.2023 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

В. Іващенко є більш послідовною у процесі інтерв'ювання. Дослідниця вже неодноразово брала участь в усноісторичних проєктах, до того ж вона спеціалізується на усній історії та вже довгий час викладає цю дисципліну. В. Іващенко починає дуже спокійно та стримано ставити питання. Вона уважно вислуховує, киває головою, намагається не переривати респондента. У подальшому вона використовує дві стратегії: або відразу ставить уточнюючі запитання або залишає їх на кінець інтерв'ю. У більшості випадків дослідниця швидко перебудовує хід інтерв'ю залежно від відповідей респондентів. У ряді випадків, з метою отримання більш розлогих міркувань, вона вдається до висвітлення власної думки щодо певних питань.

Для Ю. Кісельової, як вона сама зазначає, це новий досвід. Ю. Кісельова є більш емоційною та емпатичною, тож більше переживає досвід спілкування та дослуховується до емоційного стану респондентів. Дослідниця ставить питання не зовсім послідовно, але теж зупиняється на деяких моментах задля отримання більш розгорнутих відповідей на питання.

Також відзначимо, що відрізняється стиль розшифровки інтерв'ю. Ю. Кісельова виділяє усі звуки, які респондент видає, коли, наприклад, думає або намагається щось пригадати («е-е», «м-м»). Співавторка проєкту В. Іващенко позначає ці звуки як паузу. Також характерною особливістю розшифровки В. Іващенко є те, що вона розставляє розділові знаки в залежності від інтонації респондента, а Ю. Кісельова – за граматичними правилами.

Інтерв'ю були записані в різних умовах. За допомогою платформи ZOOM було записано 6 інтерв'ю. З одного боку, це полегшує процес розшифровки інтерв'ю, тому що ця платформа дає можливість записувати відео, тож це дозволяє легше інтерпретувати реакції респондента. Однак можна говорити й про цілу низку мінусів таких записів. По-перше, якщо немає ліцензійного акаунту в ZOOM, то конференція буде перериватись через 40 хвилин після її початку. Найчастіше це відбувається в момент, коли хтось говорить, і через це людина з легкістю може загубити свою думку, забути, про

що вже почала говорити, тому що перепідключення відбувається не одразу. На особистих зустрічах така ситуація неможлива, але натомість у такому випадку є можливість записувати лише звук. До того ж інтерв'ю в ZOOM проходили у більш-менш спокійній атмосфері, де немає стороннього шуму та відволікаючих факторів.

Найчастіше за все на інтерв'ю були присутні треті особи. З боку інтерв'юєрок це були сусіди по кімнаті або члени родини, а з боку респондента найчастіше за все там були діти, на яких іноді приходилося відволікатися. На зміст це могло вплинути лише зі сторони респондента, оскільки, можливо, людина не могла сказати усе в повному обсязі через присутність своєї дитини.

Зосередимо увагу на тих зустрічах, які були проведені очно. Деякі інтерв'ю проводились на місцях проживання респондентів або на місцях їхньої праці (Університет Марії Кюрі-Склодовської¹, Музей Східних земель давньої Речі Посполитої², Палац Сташиця Польської Академії наук³). Декілька інтерв'ю були взяті вдома в респондентів, де наразі виникали ситуації із втручанням у процес інтерв'ювання маленьких дітей. Однак найбільш проблемними були випадки, коли через відсутність постійного місця проживання респондентам в їхніх «тимчасових домішках» щось заважало, і інтерв'ю брались просто на вулиці: в парку, на транспортній зупинці, у кафе⁴. Через такі незручності респондентам часом було важко сконцентруватися, на записі чути зайвий шум, що надалі також заважало процесу транскрибування.

Ще один момент, на який варто звернути увагу, пов'язаний із природою усноісторичних досліджень. Однією з особливостей усних джерел є їхня суб'єктивність, тому що вони основані на спогадах, які можуть дуже відрізнятися в залежності від того, на що в той чи інший момент людина звертала увагу, від її тогочасних переконань та від контексту, в якому ця розповідь виникла. Також відіграють особливу роль проблеми пам'яті. Вони

---

¹ Из протокола интервью с К. Л.; зап. 18.06.2022 г. в Люблине // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

² З протоколу інтерв'ю з Т. Д.; зап. 17.06.2022 р. у Любліні // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

³ З протоколу інтерв'ю з О. К.; зап. 05.08.2022 р. у Варшаві // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

⁴ З протоколу інтерв'ю І. К.; зап. 18.06.2022 р. у Кракові // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

пов'язані із тим, що з часом людина може забути деякі деталі, факти (наприклад, через їхню травматичність) або пригадати деталі, яких насправді не було¹.

Головних факторів, які впливали на зміст розповіді мігрантів, було декілька. По-перше, різнився емоційний стан мігрантів, тому що багатьом із них прийшлося пережити важкі події: хтось був в окупації, у когось в Україні залишилася частина родини. До того ж інтерв'ю, які були взяті ще в перші місяці війни, відрізняються своїм емоційним забарвленням від тих, які були проведені пізніше. Спочатку майже усі мігранти ще думали, що війна, можливо, закінчиться до кінця літа, і вони зможуть повернутися додому. Як зазначала респондентка, яка приїхала на початку березня: «Ну первое время всё-таки было ощущение, что это будет достаточно быстро закончится да то есть, потому что ну, действительно вот все новости, которые мы читали, речь шла, собственно о двух-трёх неделях... на данном этапе где-то приходит осознание того, что возможно, эти четыре месяца – это НЕ последний срок, который мы можем пребывать здесь»².

Схожим чином розповідала про свій настрій інша респондентка: «...я їхала на ДВА ТИЖНІ, от я так собі планувала, шо я їду на два тижні, і так казав чоловік: «ДВА ТИЖНІ переседиш в Польші, повернишся додому поки це все тут вирішиться», тому шо у ВСІХ чомусь , ВСІ були ВПЕВНЕНІ, ну... шо воно дуже швидко все закінчиться... до квітня я думала, шо я повернуся все-таки додому, тому шо... оці всі шляхи легалізації я як раз почала в середині КВІТНЯ»³.

Ті, хто виїхав пізніше, вони вже чітко знали, куди поїдуть та навіщо. Ці люди їхали вже за конкретними програмами. Як зазначила респондентка, яка приїхала до Варшави у квітні: «...І в принципі, ось в кінці березня я вже

¹ Портелли А. Смерть Луиджи Трастулли. Память и событие // Хрестоматия по устной истории / Пер., сост., введение, общ. ред. М.В. Лоскутовой. СПб.: Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2003. С.202 – 230.

² Интервью с В. И...

³ Интерв'ю з Т. Д...

отримала підтвердження що можна їхати... і я буду мати цю стипендію... в нас все було дуже чітко ось...»¹.

По-друге, значною мірою на зміст інтерв'ю особистісні характеристики людини, а також досвід знайомства з українцями, про що яскраво свідчать відповіді польських респондентів: їхнє бачення проблем, з якими стикаються українські мігранти, речі, які вони в іноземцях не можуть зрозуміти. Як зазначає один з респондентів, розповідаючи, що його більш за все дивує в українцях: «... Что они так быстро устроили... себя, либо того, что они, но, в чужом месте, где-то, что они у них есть много энергии, что хотят заниматься этим, что раньше занимались... Но и... может что-то так как скажу, много у них оптимизма»².

Натомість інший респондент звертає увагу на інші моменти: «для меня таким большим культурным шоком з Украиной это было, когда я познакомился с этой подругой, там в [20]11 – [20]12 году. Она приехала вот сюда в Варшавский университет, и один из первых вопросов, когда мы разговаривали, какие различия, какие положительные и негативные вещи можем сказать, она=она мне задала вопрос, а есть ли коррупция в университетах? А я тогда – А! Я... а вообще откуда у тебя такой вопрос? Значит у меня даже в голове нет такого вопроса, а поскольку у меня нет, значит я=я в жизни никогда не... у меня нет вообще опыта коррупции... что касается таких негативных вещей, меня очень раздража- раздражает (*смеясь*), когда вижу, что в публичном пространстве, как-то не убирают за собой... разных вещей...»³.

Варто зазначити, що дехто з респондентів не був достатньо щирим при наданні відповідей: було почуття, що вони не хочуть розповідати усе, тому що відчують певну небезпеку. Зустрічається ще й таке, коли респондент заздалегідь продумує свої відповіді, а на інтерв'ю вже приходиться з готовим

---

¹ Інтерв'ю з О. К...

² Інтерв'ю з К. Л.; зап. 18.06.2022 г. в Люблине // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

³ Інтерв'ю з Б. Г.; зап. 24.05.2022 г. в Варшаві // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

текстом, який служить йому опорою¹. Утім, це скоріше поодинокі випадки, більшість респондентів були доволі щирими та емоційно відкритими.

При цьому, респонденти були готові ділитися інформацією про своє професійне життя, але не дуже охоче розмовляли на тему сім'ї, тому що для багатьох з них розлука з чоловіком або з дітьми була травмуючою подією, можливо, навіть більше, ніж сам факт війни. Історики діляться досвідом життя в Україні під час війни, деталями міграції, побутом у новій країні проживання, а питання про сім'ю викликають у них або дуже сильні емоції, або їх намагаються уникнути, не розкриваючи суті речей.

В інтерв'ю найчастіше за все люди говорять про власні переживання, ніж про якісь факти, тому що саме це запам'ятовується їм більше всього. Дати, імена та власні назви люди можуть або взагалі не пам'ятати, або пам'ятати недостовірно. Це обумовлено також суб'єктивністю сприйняття інформації:

хто на що та у який життєвий момент звертав увагу. Наприклад, деякі респонденти через стресовий стан не могли загадати свій перший день війни.

Так, одна із респонденток зізнається: «...і люди, як БДЖІЛКИ, вони=вони ЩОСЬ РОБИЛИ вони=вони що якимсь чином ДІЯЛИ, пам'ятаю, довгі черги біля аптек, ось... потім, я... привезла маму і... ну, а далі... ми мабуть щось робили щось діяли Ви знаєте більше БІЛЬШЕ нічого не пам'ятаю, поки що наразі так, тому що один день пішов на другий і...»².

Інша респондентка через стресовий стан достовірно не може згадати певну фактичну інформацію: «Пункт... вот я не помню с этой стороны, Ягодин, да, наверно может и нет [пункт пропуска на украинской стороне был Устилуг], Зошин [Zosin] з-, со стороны Польши... ДОРОХУСК, наверно все-таки, Дорохуск-Зошин [Респондент ошибается – Устилуг-Зосин]...»³.

¹ З протоколу інтерв'ю з О. М.; зап. 31.10.2022 за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової; З протоколу інтерв'ю з Л. Р.; зап. 20.06.2022 за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю з П. В.; 2 сесія; зап. 11.09.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

³ Інтерв'ю с В. И...

До того ж, майже усі респонденти, коли починають говорити про початок війни, часто згадують ще день або два-три дні до початку війни. Тобто, вони говорять про свої плани на 24 лютого, чим займалися за день до початку війни. Як зазначає одна з респонденток: «Я забрала власне 23 числа свідоцтво про реєстрацію журналу. Задоволена, відвідала театр, була на виставі цим вечорі, прогулянка по Хрещатику і все таке інше. Ну, і останнім потягом, наскільки я розумію, останнім який взагалі виїхав із Києва, я поверталася до Миколаєва... 24 лютого у нас, була запланована, був запланований захист магістерських робіт...»¹.

При цьому поведінка респондентів певною мірою відрізнялася. Деякі люди дуже нервували, тому що події війни є дуже травматичними, і їм не вдалося «прожити» їх повністю. Хтось ледь стримував сльози або плакав, але водночас були респонденти, які посміхались та розповідали про трагічні події свого життя з легкістю та гумором.

З деякими респондентами дослідниці були вже знайомі, і протоколи свідчать, почували себе більш комфортно під час інтерв'ю. З багатьма респондентами після закінчення інтерв'ю ще продовжилася розмова, про що зазначено в протоколах. Ці розмови стосувалися можливої майбутньої співпраці, підіймалася більш глибоко тема сучасної університетської освіти, освітньої та наукової сфери в цілому іноді респонденти доповнювали свої відповіді на питання інтерв'ю, тому що щось забули сказати.

Більшість мігрантів після інтерв'ю, в момент особистої розмови, рекомендували своїх колег, що значно полегшувало пошук респондентів. І це також говорить про довіру до харківських дослідниць, до проєкту, про бажання допомогти його розвитку. Фактично, говорячи про особливості вибірки респондентів, можна говорити про те, що дослідниці обрали варіант «снігового кома», що серед іншого, дозволяє також наочно побачити мережу наукових зв'язків.

---

¹ Інтерв'ю з О. М...

Щодо мотивів участі респондентів у проєкті, то вони різняться. Відкрито про це майже ніхто не говорить, але зі змісту інтерв'ю стає зрозуміло, що декому було цікаво побути в ролі респондента (дехто до цього брав участь в усноісторичних проєктах, але виступав у ролі інтерв'юера), дехто таким чином прагне пояснити своє бачення ситуації, певною мірою «виправдати» свій від'їзд за кордон, бо людину не відпускає почуття провини перед державою, друзями, близькими та рідними, хтось просто хоче розповісти про свій життєвий досвід, допомогти колегам у просуванні їхнього проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)».

Отже, аналіз усноісторичних джерел учених-мігрантів дозволяє визначити кілька особливостей комплексу, що досліджується. По-перше, авторський склад, до якого ми зараховуємо, як респондентів, так і інтерв'юерів, представлений науковцями різних поколінь, різного професійного досвіду, а також висвітлюють погляд на події людей із різних регіонів України, що впливає на зміст інтерв'ю. Також відзначимо, що серед українських мігрантів переважали жінки, що робить надзвичайно важливим гендерний аспект дослідження. По-друге, засіб запису (онлайн платформи / під час особистих зустрічей), зумовлюють не тільки якість інтерв'ю з технічного боку, але й зміст та особливості емоційного стану. Іншими факторами, які впливають на зміст інтерв'ю є їхній травматичний характер для більшості українських респондентів, сама ситуація інтерв'ювання (місце проведення інтерв'ю, ступінь знайомства інтерв'юерів та респондентів) та суб'єктивний досвід переживання міграції. Утім, майже в усіх випадках ми можемо говорити про високий ступінь щирості респондентів, що певною мірою підтверджую значна частка анонімних інтерв'ю.

Таким чином, комплекс джерел, пов'язаний із інтелектуальною міграцією українських вчених до Польщі в умовах російсько-української війни є частиною проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)» (авторки – В. Іващенко та Ю. Кісельова), який

спрямований на вивчення досвіду міграції українських вчених до країн Європи в цілому. Кількість інтерв'ю, які були взяті на території Польщі, а також особливості авторського складу, умови та контексти, в яких були створені ці наративи свідчать про репрезентативність цього комплексу, що, у свою чергу дозволить як виявити особливості інтелектуальної міграції до Польщі, так і загальні тенденції в ході інтелектуальної міграції в 2014 – 2023 рр.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Досвід міграції українських учених до Польщі.

Міграція з України почалася ще до війни на фоні економічної стагнації та кризових тенденцій розвитку. За рахунок падіння рівня життя, зростання безробіття, з'являються трудові мігранти¹. Та сама ситуація стосується й інтелектуальної міграції – ринок праці не може забезпечити усіх науковців робочими місцями, тож частина з них обирає шлях пошуку роботи за кордоном².

Статистичні дані демонструють, що до війни найбільший потік наукових мігрантів був до Росії, США, Ізраїлю, Німеччини, Канади, Польщі³. З початком війни розпочалася нова хвиля міграції, яка набула характеру вимушеної. Серед українських вимушених мігрантів були й науковці. У цьому підрозділі ми спробуємо дослідити міграцію українських науковців до Польщі: прослідкувати процес їхньої адаптації, фактори, що вплинули на їхнє рішення залишити Україну, труднощі, з якими вони стикалися, які у них плани на майбутнє та як учені-мігранти оцінюють свій досвід.

Початок війни для багатьох учених-мігрантів був неочікуваним. Хоча медіапростір був сповнений контентом, який свідчив про військову загрозу з боку Росії (наприклад, промова В. Путіна про визнання ДНР та ЛНР від 21.02.2022 р.⁴, новини про скупчення російських військ біля кордонів з Україною, заяви про можливий початок воєнних дій), але більшість оцінювала це як черговий виток можливих загострень у відносинах між Росією та Україною, водночас не будучи готовими до початку повномасштабної війни.

¹ Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання... С. 110.

² Алексеева Т., Горбаньова К. Інтелектуальна еміграція з України // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 18–21.

³ Демиденко О. І. Напрямки інтелектуальної міграції громадян України... С. 182.

⁴ Росія визнала «ДНР» та «ЛНР» у кордонах цілих областей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60475354> (Дата доступу - 05.05.2023).

Як зазначила одна із респонденток: «...ну, зрозуміло, всі хвилювалися до того і за тиждень часу там ще, оце коли там Байден казав, що на нас нападуть, на нас нападуть, якийсь такий страх в мене був... але я до останнього не могла повірити я все думала що це хтось там хоче заробити гроші, що по Україну як би там, ну якісь там свої економічні ці моменти, кризові... Як я могла бути такою наївною і вірити, що не почнеться?...»¹.

Ті ж самі емоції відчула й інша респондентка: «...Да, мы не ожидали, ХОТЯ мне МНОГИЕ знакомые говорили, да, что вот, мой друг, ЯРОСЛАВ, который читает там американский Твиттер, да, часто. Он там ни однажды меня ПРЕДУПРЕЖДАЛ, он, оказывается, за два месяца уже покупал спички и крупы, да, уже ЗАРАНЕЕ, но. В это НЕ ВЕРИЛОСЬ, не верилось, да, что это МОЖЕТ БЫТЬ...»².

Інша респондентка про початок війни говорила так: «Насправді ми... ПЕРЕДБАЧАЛИ, що буде війна...»³. Респондентка не пояснила, чому вона так думала, але скоріш за все, ці очікування воєнних дій були через заповнення медіапростору певними новинами.

Для більшості респондентів війна стала настільки несподіваною та шокуючою подією, що вони навіть не могли повірити в її початок. Одна із респонденток таким чином згадує про цю подію: «Ну, і вона так тихенько, розуміє, що я ще нічого не знаю і каже «Ольга Станіславівна, а Ви не знаєте, Ви не в курсі що розпочалася війна» (з хвилюванням у голосі). Ну, в мене й зараз мурашки пішли. Я кажу «Що ви таке говорите?», вона каже «Ну, Ви вибачте, будь ласка, може я Вас так шокувала трохи». В потязі тихо, спокійно, хоча я думаю, що до людей теж вже доходила якась інформація. АБСОЛЮТНО жодної паніки не було...й навіть якось так, НЕ ВІРИЛОСЬ в усе це, хоча вже сказала мені колега, що... аеропорт був збомбардований...»⁴.

¹ Інтерв'ю з Т. Д...

² Інтерв'ю з Ю. К.; зап. 16.04.2022 г. в Люблине // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

³ Інтерв'ю з Л. Р.; зап. 20.06.2022 р. за допомогою платформи ZOOM // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

⁴ Інтерв'ю з О. М...

Схожим чином описували свої відчуття й інші респонденти: «...все рівно до останнього ніхто не вірив в те що взагалі можуть бути порушені кордони тим більше таким цинічним шляхом...»¹.

У перший період війни люди були приголомшені не тільки самим фактом воєнних дій, а ще й їхніми проявами: постійно пролітали ворожі літаки, було чути вибухи та артилерійські удари. Респондентам було не до роботи, вони намагалися шукати продукти, яких на полках у магазині ставало все менше, та безпечне місце, щоб зберегти своє життя (у помешканні та за його межами), вони намагалися організувати свій побут і думали тільки про збереження свого життя та життя своїх близьких. Респонденти розповідають, що в перші дні намагалися спускатися до метро та підвалів, сиділи в коридорах або ванних кімнатах, дотримуючись «правил трьох стін».

Як зазначила одна із респонденток: «...поскольку большая часть времени она где-то проводилась либо на кухне, либо... в поисках продуктов (улыбается), либо в коридоре да, то вот как-то вот эта профессиональная деятельность она отошла на задний план...»².

Інша респонентка поділилася схожими спогадами: «...перший місяць працювала саме в якихось волонтерських організаціях або...ЧИМОСЬ допомагали, тому що, ну ось (короткий смішок) той звіт, який був надісланий, то зрозуміло, що там... практичної роботи, наукової, не було, тільки ось така якась... можлива допомога...»³.

При цьому у деякого з респонденток взагалі не було потрібних умов, щоб забезпечити своє життя: «...ми сиділи з малою в підвалі з дитиною, ну з донькою. Підвальчик півтора на півтора... Чоловік не поміщався, ми його правда запрошували, але це треба було, як солдати стояти. Він, не хотів власне. Ну, і ми сиділи на корточках, ось, там довго сидіти НЕ МОЖЛИВО...»⁴.

---

¹ Інтерв'ю з І. К.; зап. 18.06.2022 р. у Кракові // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю з В. І...

³ Інтерв'ю з О. К...

⁴ Інтерв'ю з О. М...

Мігранти відзначають, що на початку воєнного вторгнення вони багато часу проводили за відслідковуванням новин у соціальних мережах і месенджерах. Одна з респонденток про це згадує таким чином: «...напевно, ну, перших кілька днів це дійсно було суцільне сидіння, читання чатів...»¹.

Інша респондентка наголошувала також на постійному перегляді новин: «...одно время было так, что мы, было все поглощено НОВОСТЯМИ, да, ты читаешь НОВОСТИ, НОВОСТИ, какие-то ОБСУЖДЕНИЯ, какой-то бессмысленный ДЕНЬ, покупки бесконечные В МАГАЗИНАХ, очереди... и казалось, что день занят...»².

Достатньо важким був емоційний стан: «...Було важко, хотілося постійно плакати і була така... не знаю, така БЕЗВИХІДЬ, не знали, ШО робити далі. Через це чоловік каже «Треба... запастися якимось продуктами харчування, ліками, треба водою запастися»... солярою стали запасатися, тим дизелем, і продуктами, і ліками, скрізь були черги...»³. Полегшити цей стан дозволяла присутність інших людей: «...хотя в метро и НЕКОМФОРТНО, да, ХОЛОДНО, в общем-то, в окружении людей, горящий постоянно свет, да, хождение, плачущие дети, то есть, ну тем не менее психологически это было где-то, немножечко ЛЕГЧЕ...»⁴.

Важливим компонентом стабілізації психологічного стану була також інформаційна обізнаність. Респонденти відзначають, що на початку воєнного вторгнення вони багато часу проводили за відслідковуванням новин у соціальних мережах і месенджерах. Одна із респонденток згадує про це таким чином: «...напевно, ну, перших кілька днів це дійсно було суцільне сидіння, читання чатів...»⁵.

Інша респондентка також наголошувала на постійному перегляді новин: «...одно время было так, что мы, было все поглощено НОВОСТЯМИ, да, ты читаешь НОВОСТИ, НОВОСТИ, какие-то ОБСУЖДЕНИЯ, какой-то

---

¹ Інтерв'ю з О. К...

² Интервью с Ю. К...

³ Інтерв'ю з Т. Д...

⁴ Интервью с В. И...

⁵ Інтерв'ю з О. К...

бессмысленный ДЕНЬ, покупки бесконечные В МАГАЗИНАХ, очереди... и казалось, что день занят...»¹.

Рішення про від'їзд усім респондентам давалося важко, тому що вони відчували обов'язок перед сім'єю та близькими, які залишалися. Іноді члени сімей не були готові їх відпускати, а були й інші випадки, коли вони, навпаки, підштовхували своїх рідних рятувати себе та життя своїх дітей. Тож часто це був крок який вони наважилися зробити під тиском обставин та оточуючого середовища.

Одна з респонденток про це зазначала: «...Мой отец и, мои кумовья с требованиями уехать фактически, да говорили, что это будет нашей виной, если мы останемся и что-то с нами случится, что-то случится с детьми, ну тоже, перспектива, да, того, что мы сидим в коридоре, коридор очень МАЛЕНЬКИЙ, и нас очень МНОГО человек, да, если вы- вылетают окна и они кого-то ранят, то они кого-то ТОЧНО ранят, да, и это и вся ПЕРСПЕКТИВА, ну, конечно, заставила ехать...»². Така саме ситуація була й у іншої з респонденток: «...Я кажу: «Я нікуди не поїду», а він каже: «НІ, ТИ ПОЇДЕШ». Кажу, що я почуваю себе, якщо я поїду я буду почувати себе ЗРАДНЕЦЕЮ, я НЕ МОЖУ як би кинути те, що ми тут почали робити... Відповідь: «Ти мусиш їхати, тому що в тебе двоє дітей, і ти мусиш рятувати дітей, своїх шоби не»... і оце як от він сказав: «В тебе ДІТИ, і ти мусиш рятувати ДІТЕЙ»...»³.

При цьому ми можемо спостерігати й протилежну ситуацію у іншої з респонденток, коли члени родини були проти їхнього від'їзду: «...В мене чоловік на це ну дуже... скептично так дивився, в нього була навпаки ідея лишатися всім разом, от гуртуватися всією родиною, разом з'їжджатися ВСІМ до- до батьків, стягувати всі там... ресурси. Яюсь ми перебудемо, от... «Кому», – у нього була така фраза, – «Кому ти тут потрібна будеш? Там пройдуть війська». Ну, тобто ота філософія, як і потім люди, які роз'їхалися навколо Києва, да, по... по приватному сектору. Але... Ну я так би

¹ Интервью с Ю. К...

² Там само.

³ Интерв'ю з Т. Д...

продовжувала трохи переписку без... шукала, дивилася які... [Телефонний дзвоник респондентці: Зараз, хвилиночку... Алло. Алло. Алло... Я зайнята.] (важко зітхає) І, коли вже я надумала все після того, що=шо=шо я буду виїжджати заради, заради дитини в першу чергу...»

Більшість із респондентів вже з самого початку знали свій кінцевий пункт призначення, тому що до Польщі їх запросили родичі, друзі або колеги. Люди з приймаючої сторони були готові допомагати з організацією життя, пошуком житла та праці/стипендій/грантів.

Як зазначала одна з респонденток: «...именно в этот день пришло... сообщение в Фейсбуке от Артура Горака, из Люблинского университета, с приглашением приехать...»¹. На інших респонденток теж чекали та були готові їм допомогти: «...писала і, телефонувала, чи хтось може надати допомогу, і мені відповів колега з Польщі... Скинув мені... значить допомога яким, тобто я мала зареєструватися на офіційному сайті держави Польщі, міста Гданськ... і чекати відповіді звідти, я це зробила, мені досить швидко прийшла відповідь, що ми чекаємо на вас, рухайтесь, там на станції, ну на пункті перетину повідомте, де ви будете, вас ми закоординуємо і вас забере авто...»²; «...знайомі знайомих знайомих ось знаходять житло... і ми, маємо можливість, ми їдемо, ми їдемо до Варшави...»³.

Тільки декілька осіб, які їхали в перші дні війни, говорили про те, що це був «шлях в нікуди»: «...Я розуміла, що треба евакуюватися, і, тому ми прийняли рішення, і за тиждень почали рухатись, ми їхали просто в НІКУДИ...»⁴.

Одна із респонденток говорила, що чіткого пункту призначення в неї не було, тобто з однієї сторони вона їхала «в нікуди», але з іншого боку, вона розповідала про те, що їй у будь-якому разі гарантували допомогу: «...у мене пунктів призначення було неймовірно багато... перш ніж ми їхали ми,

¹ Інтерв'ю с В. И...

² Інтерв'ю з Л. Р...

³ Інтерв'ю з О. К...

⁴ Інтерв'ю з Л. Р...; Інтерв'ю з І. К...

отримали такі пропозиції серйозні, що нізащо не хвилюйтеся, ну, і навіть до того ЩО, навіть за працю не хвилюйтеся. Будете мати житло, будете мати працю, будете мати неймовірну підтримку...»¹.

Здебільшого свій від'їзд задалегідь ніхто із респондентів не планував, хоча й замислювалися над ним. Інколи вони обмірковували своє рішення упродовж кількох днів або тижнів, але сам від'їзд часто був спонтанним. Мігранти відмічають, що на збір речей у них були всього одна-дві години, тому що вони часто відтягували ухвалення рішення щодо від'їзду до останньої хвилини, тож по приїзду до Польщі вони розуміли, що їм не вистачає речей для повсякденного життя.

Одна з респонденток зазначала: «...Ну, ну і збори я навіть вам чесно скажу я навіть не пам'ятаю той день, коли ми збирали речі, ВЗАГАЛІ! ... я потім вже коли ми приїхали сюди, я подивилася, що я з собою взяла от з речей. Там саме головне було щоб було, тепло вдягнені були я, діт-, ну, дочка да дитина та щоб була їжа у дитини. ВСЕ. І вода...»². Інша респондентка теж наголошувала, що майже нічого з собою не взяла: «...ми з донькою мали свої документи оце те, що в нас було з собою. ВСЕ, більше ми нічого в тому, в чому я вийшла, на роботу... от з цим я і=і=і так само донька, так ми перетинали кордон. ГЕТЬ без нічого, у нас... гроші гро- коштів в мене було десь 3000 гривень...»³.

Ніхто з респондентів не думав, що війна затягнеться надовго, тому вони брали з собою лише найнеобхідніші речі: «...я їхала усього НА ДВА ТИЖНІ, тому що я речей ніяких таких не брали, ми по рюкзачку... я рюкзак, і двоє синів теж по маленькому рюкзачку речей саме необхідне таке там, саме необхідне що там, ну що нам на два тижні, як у відпустку часом їдеш...»⁴; «...мы имели... по рюкзаку фактически да, каждый из нас, и мы имели еще отдельную сумку с едой...»⁵. Можна навіть говорити про створення особливої

¹ Інтерв'ю з О. М...

² Інтерв'ю з І. К...

³ Інтерв'ю з Л. Р...

⁴ Інтерв'ю з Т. Д...

⁵ Интервью с В. И...

метафори, пов'язаної із «одним рюкзаком», що були покликана продемонструвати спонтанність рішення і складність умов, в яких на початковому етапі опинилися мігранти.

Усі респонденти пережили тяжку та виснажливу «подорож» на захід, на своєму шляху вони стикалися з конфліктами серед «своїх»: «...после вот этого пути, да, достаточно длительного, а получается, мы где-то, всё это заняло у нас, если мы в 20:00 выехали, то прибыли мы тоже через СУТКИ, да, получается, сутки мы ехали в этом поезде и понимали, что ЕЩЕ стоят на границе... В то же время кто-то пытался прорваться без очереди, возникали такие конфликты и даже СКАНДАЛЫ да, но соблюдать очередь в такой толпе было невозможно...»¹. Це посилювало ту нервову напругу, яка супроводжувала всю подорож, тому часто зазначають про свої нервові зриви: «...В тому стані в якому ми виїжджали, а виїжджали ми, ну, я навіть не знаю в якому стані, ну, в шоківому звісно...»².

Характеризуючи скупчення людей при перетині кордону, респонденти часто використовували такі метафори, як «стадо», «лавина», «море», що говорить про неорганізованість та паніку українців, які наважилися мігрувати: «...повиходили жінки з дітьми і... нас всіх так, всіх, хто там чекали, просто прийшов, підійшов польський цей... прикордонник, і... так повів таке СТАДО, я би сказала, СТАДО в напрямку Польщі по пішому до пішого переходу...»³; «...Ви знаєте такі, така ситуація була створена там на кордоні [*I: угу*] нашому, наприклад, да, коли, м-м, відчуття, я не знаю чи можна такі речі казати але ж відчуття, чесно вам скажу, е-ем, СТАДА... (*інтерв'юер зітхає*) стадо животних, яких загнали в загін...»⁴.

Поки мігранти чекали на перетин кордону, стояли у чергах, траплялися неприємні ситуації, через які вчені відчували додатковий стрес. Одна із респонденток поділилася такою історією та в цілому описала ситуацію на

---

¹ Інтерв'ю с В. И...

² Інтерв'ю з О. М...

³ Інтерв'ю з Т. Д...

⁴ Інтерв'ю з І. К...

кордоні: «...Тебе пихають, толкають, переступають через тебе та почекайте я просто пересуну ці речі і ви, ну, потіхоньку пройдете за мною. Ні. А навіщо? По головах треба. Це ЖАХ! [І: так] Я такого в своєму житті НІКОЛИ НЕ, ну, я не попадала в такі ситуації, завжди все було культурно, завжди можна було найти якісь загальну мову з людьми. Тут ні! І інша ситуація в мене була коли дочка пішла, взяти мені чаю і ми з ... Львовочкою залишилися вдвох і він мені допомагав це все тягнути. Жінки які їхали з нами в автобусі були ЗА нами в цій черзі і вони почали, почали мене пиха- тобто, штовхати разом з речами на мою ж дитину...»¹.

Момент перетину кордону був для кожного із мігрантів-учених психологічно важким, тому що вони усвідомлювали розділення своєї родини та відчували спільну національну біду. Вони залишили позаду дуже важливу частину свого життя і часто відчували розгубленість щодо майбутнього: «Я залишила ніби... серце залишила на Україні... І так... БУЛО ВАЖКО, було важко дуже морально... дивитися, як наші люди ідуть і це... ну, ВАЖКО було»²; «...Це був... це для МЕНЕ був ДУЖЕ СКЛАДНИЙ КРОК. НАДЗВИЧАЙНО складний крок...»³.

Під час перетину кордону респонденти були виснажені довгою та важкою подорожжю: «...Какие-то волонтеры до этого раздавали какую-то еду тоже ночью, почему-то мы ели ночью, да, и все это как-то смазалось в одну такую... БОЛЬШУЮ НЕПОНЯТНУЮ, да... перспективу, да, ребенок на руках, да, то есть, ну мы пересекли, слава Богу, пересекли, это означало, да, что, может быть, мы поедем дальше и в принципе когда-нибудь доедем куда-нибудь...»⁴.

Тим більш несподіваною виявлялася підтримка, яку вони зустріли на території Польщі. Респонденти були приємно здивовані допомогою польських волонтерів відразу після перетину кордону. Як зазначала одна із

---

¹ Інтерв'ю з І. К...

² Інтерв'ю з Т. Д...

³ Інтерв'ю з Л. Р...

⁴ Інтерв'ю з Ю. К...

респонденток: «...І потім, коли вже зустріли волонтери, дали води нарешті, дали якоїсь кави, чай, круасани дитині, я стою така: «Боже, які поляки молодці, що вони все це облаштували!». І пригадуючи те, що було на нашому кордоні, як там, ну, просто маленькі діти і ти нічого не можеш їм дати, допомогти. І тут ти приходиш, тебе так щиро зустрічають, і, я просто розплакалась...»¹.

У цілому, багато хто із респондентів висловлював своє здивування тією допомогою, яку вони отримали в Польщі, особливо підкреслюючи підтримку з боку звичайних громадян: «...ОДНОЗНАЧНО для мене ПОЛЯКИ, ПРОСТО ПРОСТІ ЛЮДИ, мабуть, вони свою державу, свій уряд здивували своїм підйомом цим, і мабуть, їхній цей підйом, ВІН СПОНУКАВ державу вже рухатися вслід...»².

Допомога з боку простих громадян Польщі перевищила усі очікування респондентів. Здебільшого респонденти відчували гарне ставлення до себе з боку поляків. Вони пов'язують це з тим, що поляки співчують горю українців, а також з почуттям страху. Як зазначала одна з респонденток: «...В основном хороше, хороше нічого не можу сказати. В основном ну тобто буває таке іноді коли тобі кажуть «Я-я вас не розумію». [І: узу] Але, ХОЧА... я знаю що ці люди не розуміють українською або російською мовою але ну таке, от, А БІЛЬШІСТЬ, ну, дуже, таке як би сказати, е-е, привітлівіє, готові прийти на допомогу...люди які освідченні, поляки от з ким ми спілкувалися, вони прекрасно розуміють що ми є буфером, що якщо у НАС... не дай Боже трапиться що ми не зможемо відстояти, да, то наступними будуть вони...»³.

Лише в одному інтерв'ю згадується про негативне ставлення до неї під час занять волонтерською діяльністю, що, на її думку, було пов'язано із Волинською трагедією та неприємним досвідом спілкування з трудовими мігрантами з України⁴.

¹ Інтерв'ю з С. К.; зап. 04.08.2022 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю з Л. Р...

³ Інтерв'ю з І. К...

⁴ Інтерв'ю з Т. Д...

Ряд респонденток описують свої умови проживання в гуртожитках/хостелах для біженців, характеризують їх як гарні, такі, що перевищили їхні очікування: «...в принципі умовия достаточно хорошие, поэтому где-то мысли о том, что что-то нужно бежать, искать, готовить еду не возникало...»¹. Ще одна респондентка порівняла ці умови з санаторними: «...Ну наши условия очень хорошие нас кормят... значит, меняют белье... здесь есть... да... почти санаторные условия, действительно да...»².

Тим не менш, перші тижні адаптації в Польщі також виявились важкими для респондентів. Майбутнє мігрантів було невизначеним, навіть якщо вони приїхали до Польщі за чітким планом (за стипендією або грантом). Через це ученим-мігрантам було важко вибудувати подальшу стратегію «виживання», що посилювало емоційну нестабільність. Одна з респонденток таким чином згадує свої емоції та думки: «...Да, была мысль добратсья, и была очень четкая мысль, что я еду, и моя карьера кончена. То есть, я думала, что если мне ПРИДЕТСЯ здесь работать, если ВДРУГ мне придется задержаться, то=есть, ну да, как бы ты какой-то... ну, не веришь этому, ты НЕ ПЛАНИРУЕШЬ еще, да, вот у меня не было планов, я НЕ ПЛАНИРОВАЛА...»³.

Схожим чином характеризували початок свого перебування за кордоном й інші респонденти: «...перший місяць ось він був якийсь такий... заспокійливий, я навіть не знаю як це сказати, тому що такий ПОЛУДЕПРЕСИВНИЙ... бо все ж таки чужа країна, ти постійно все одно інтегрований в новини України, ти прокидаєшся о четвертій читаєш все що відбулося там. Звичайно, день вже в тебе заряджений тими новинами які ти отримав зранку. Ну і паралельно ти намагаєшся хоча б... хоча б якось щось почати робити...»⁴.

Переживати стрес респондентам допомагала волонтерська робота або професійна діяльність: викладання онлайн в українських університетах,

---

¹ Інтерв'ю с В. И...

² Інтерв'ю с Ю. К...

³ Там само.

⁴ Інтерв'ю з О. К...

створення нових наукових проєктів та участь у конференціях. Так, одна із респонденток особливо зупинилася на своїй волонтерській діяльності: «...Я МУШУ комусь помагати, бо в цьому сенс мого життя, і, я отут стала ходити, кожного дня, в «Червоний Хрест»...»¹. Інші згадували про професійні активності: «...було чудово що від Польської академії наук, від Інституту славістики були організовані мовні курси... для науковців, і там, там небагато тих занять було, але хоча б ти постійно щось читав, готувався там, якісь дізнавався нові правила спілкувався з цими своїми... со- со- со-...курсниками чи якось там... ось, і... це теж час певний займало...»²; «...Ну, якщо казати про мій день то він пов'язаний з навчальним процесом [I: узу]. Тобто я, відповідно..., е-е,... так свій день, е-е, в першу половину принаймні дня, е-е, собі планую так, щоб ну, я могла, в спокійній обстановці проводити заняття...».

Великою підтримкою була також допомога професійного співтовариства, яке могло складатися як з українців, так і з європейських колег.

Інколи це були такі самі біженці, які підтримували один одного, члени родини, з якими мігранти виїхали за кордон: «...мы ба- стали больше проводить времени действительно вместе, вот я с родителями, мы стали больше гулять, ну для меня где-то важно, да, ну всё равно, даже вот если нет настроения сесть и работать то хотя бы... посмотреть город, в котором я нахожусь, конечно музеи, да, то есть, всегда я уделяю этому времени, мне это интересно, я делаю фотографии...»³.

Відзначимо, що респонденти дуже часто наголошували на тому, що війна змусила їх переоцінити свої життєві цінності та пріоритети, через що укріпилися дружні та сімейні відносини, останні також вийшли на перший план: «...Может быть, действительно война, она где-то меняет приоритеты и когда ты понимаешь, что кого-то из близких людей ты можешь потерять да,

---

¹ Інтерв'ю з Т. Д...

² Інтерв'ю з О. К...

³ Інтерв'ю з В. И...

тебе... действительно ХОЧЕТСЯ им уделить время... максимально МНОГО да, и ты понимаешь, что может быть ты когда-то этим людям чего-то и недодал... занимаясь своей работой, сидя спиной за компьютером, да, к ним целыми днями, в общем-то, где-то МЫСЛЯМИ все время... пребывая... в другом, да, то понятно, да, что действительно произошла вот такая пере-пере... ПЕРЕОЦЕНКА...»¹.

Дехто з респондентів також відмічав, що з початком війни змінилася стратегія професійної комунікації. Відбувся повний розрив професійних відносин з російськими дослідниками (ще з 2014 року ці контакти мали скоріше епізодичний характер), і посилювалося спілкування з європейськими колегами. Спілкування з вітчизняними дослідниками, звісно, залишилося, і це пов'язано з дистанційною роботою в українських вищих навчальних закладах та наукових центрах. Контакти з іншими ученими, які мігрували до інших країн Європи, майже не згадуються.

Утім, майже всі фіксують кардинальну зміну свого кола спілкування: «...Он ИЗМЕНИВШИЙСЯ, он очень сильно изменившийся, да... НО первые дни, наверное, я ПО КРУГУ буквально обзванивала всех, этим и был занят день, потому что пока ты переговоришь со всеми, а круг общения, он действительно достаточно широкий, день заканчивался, сейчас, наверное, я не так часто это делаю...»². Хтось відзначає його скорочення, але більшість говорить про розширення: «...коло спілкування яке воно було, воно як було, так воно і залишилося, але в основному перейшло у формат або онлайн, або телефонних розмов... там, переписки більше... Плюс з'явилося ко- коло знайомих тут у Польщі... там, деякі... ось науковці, які підтримують Україну, воно більше таке... ОСОБИСТІСНЕ стало... І... плюс поляки, які нас прихистили, їхні знайомі...»³.

У питальнику, за яким інтерв'юєри опитують учених-мігрантів, є блок питань щодо стратегій взаємодії з місцевими громадянами та способів

---

¹ Интервью с В. И...

² Там само.

³ Интерв'ю з О. К...

інтеграції до професійного співтовариства. Майже всі респонденти відзначали, що в тій чи іншій мірі схильні до часткової інтеграції через відвідування мовних курсів, віддання дітей до шкіл та дитячих садочків. Знайомство з містом, в якому респонденти тимчасово проживають, з його пам'ятками було скоріше не інтеграцією, а можливістю відволікти себе та своїх близьких від напруги, перегляду новин та розглядалось як можливість заповнити свій день. При цьому участь у конференціях, досвід роботи у польських наукових інституціях та нові професійні знайомства сприймалися скоріше як продовження наукової діяльності, ніж як інтеграція у польське наукове товариство. Така інтеграція стала можливою через зміну польського законодавства після 24 лютого 2022 р. Завдяки ряду поправок у законах, українські учені можуть бути прийняті до освітніх та наукових закладів Польщі на посаду академічного працівника без проведення конкурсу¹.

Тим не менш, незважаючи на такі сприятливі умови, більшість опитаних мігрантів бажають після закінчення війни повернутися додому, що й обумовлює вид інтеграції, який обирають наукові мігранти в Польщі.

Як зазначала одна з респонденток: «...Ну, по-перше, багато можливостей, намітилися нові проекти, намітилися нові гранти. На даний момент, я маю можливість в безпечних умовах писати книгу, у співавторстві з польським колегою, яка буде перекладена на англійську мову... Зробимо... якийсь круглий стіл...»².

Респонденти, яких опитали пізніше, влітку 2022 – навесні 2023 років, були готові рефлексувати на тему пережитого досвіду міграції. Поштовхом до цієї рефлексії стало почуття провини, тому що респондентів часто засуджували колеги та знайомі за їхнє рішення про виїзд: «...я не буду приховувати, в цей же день цей же в цей же час я отримала дзвінок з ОСУДОМ моїх дій... коли йшлося про те, що я там... зраджую країну... переходячи кор-

---

¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy...

² Інтерв'ю з О. М...

, чому я це роблю?...»¹; «...не ВСІ розділяють мою точку зору, мої колеги ВСІ ну з ким я спілкуюся, а знайомі НІ. Не всі розділяють точку зору що треба було, виїжджати...»². Відзначимо, що більше схильні були говорити в термінології «виправдання» ті мігранти, які виїхали із західних регіонів України, де порівняно зі Сходом було більш-менш спокійно.

Утім, для учених-мігрантів із усіх регіонів є характерним спроба сформулювати власну місію. Перш за все, вони розглядають себе як представників своїх наукових інституцій у Польщі та українського суспільства в цілому, які мають не тільки інформувати європейське співтовариство про події, які відбуваються в Україні (так званий «інформаційний фронт»), але й встановити більш тісні контакти з європейськими колегами задля подальшого розвитку української науки та освіти. Можливо, саме тому, більшість мігрантів ідентифікують себе не як «біженців», а як «науковців», а виїзд за кордон часто осмислюють у термінах «наукової подорожі» та «академічної мобільності», а не «міграції».

Про своє майбутнє респонденти не говорять однозначно, тому що через факт війни вони не мають чітких планів, але усі вони впевнено хочуть повернутися додому: до свого життя, до своїх домівок, до своєї сім'ї, до свого місця праці. Як зазначала одна з респонденток: «...Я возвращаюсь, я жду... что разминируют... дороги, город... Отстроят дома (грустный смех), если у меня не будет дома... чтобы было куда возвращаться...»³. Інша респондентка теж наголошує на тому, що має єдина бажання – повернутись додому: «...если будет такая возможность, мне бы хотелось вернуться сразу...»⁴.

При цьому вони планують організувати своє життя на нових засадах, зокрема, вони висловлюють бажання взяти участь у впровадженні інновацій до українського освітнього та наукового середовища, зокрема, знайомити українських студентів з європейськими цінностями, перебувати власну

---

¹ Інтерв'ю з Л. Р...

² Інтерв'ю з І. К...

³ Інтерв'ю з Ю. К...

⁴ Інтерв'ю з В. І...

траєкторію професійної кар'єри, зробивши її більш мобільною, сприяти формуванню «іншої» культури спілкування в професійному середовищі:

«...ОТ ТАК ХОЧЕТЬСЯ щоб, от дивлячись тут як відносяться до своєї держави, до своїх традицій до, культури, дуже трепетно, дуже б хотілось би щоб у нас таке ж відношення було і дома. ...Все що від мене залежить я б приложила би все би усіля, от я ще просто не знаю як це, ну, як можна це реалізувати, як, ну, певно на різних рівнях но в тому числі в навчанні там, на науковому рівні в навчанні студентів бо ми не тільки викладаємо ми ще ж виховуємо...»¹.

Крім того, багато респондентів говорять про те, що цей емігрантський досвід допоміг їм переосмислити своє життя, по-іншому розставити пріоритети, сформулювати нові життєві цінності. Респонденти говорять про новий духовний досвід, а одна із учасниць проєкту навіть замислилася про зміну професійної діяльності на користь благодійної діяльності².

Таким чином, українські респонденти одноголосно говорять про те, що вони очікували можливого початку війни, але не уявляли, що віна набуде формату повномасштабного вторгнення. Для всіх респондентів рішення про виїзд було справжньою моральною дилемою, що призвело до сильного почуття провини, що особливо характерно для мігрантів із Центральної та Західної України. Всі респонденти підкреслюють важкий шлях у напрямку кордону та складність його перетину. Водночас, вони високо оцінюють допомогу з боку звичайних польських громадян, підкреслюють позитивне ставлення до українців у польському суспільстві. Загалом стратегії перебування учених-мігрантів у Польщі мають адаптивний характер до зовнішніх умов та викликів, з якими вони постійно зіштовхуються. Досвід міграції респондентів ще триває, та деякі з них вже намагаються рефлексувати з приводу цього та вписують його у звичайний перебіг свого життя. Зокрема, всі респонденти одноголосно говорять про своє бажання повернутися до

---

¹ Інтерв'ю з І. К...

² Інтерв'ю з Т. Д...

України після закінчення воєнних дій. Українські учені-мігранти багато міркують про майбутнє української науки і освіти, і незважаючи на певний песимізм відзначають і позитивні тенденції: зростання власного професійного досвіду, розширення професійного кола спілкування, зближення української та європейської науки. При цьому респонденти молодшого покоління частіше висловлюють свою бажання бути «агентами змін» в повоєнній Україні.

2.2. Організації міграції українських вчених польськими науковцями.

Для наших польських колег, як і для українських вчених, війна стала несподіванкою, хоча деякі респонденти згадували, що мали побоювання щодо можливого загострення відносин між Росією та Україною: «...после 21 февраля, когда Путин признал «ДНР – ЛНР», у меня было большое интервью для «Gazety Wyborczej»... и я тогда сказал, что... журналисту, что мне кажется... что... сейчас пойдет такой процесс консумпций для России и, не думаю, что, как бы война случится...»¹.

Проте, у сучасних умовах, класична форма війни, яка включає окупацію територій, руйнування інфраструктури та загибель мирних мешканців міст, здавалася неможливою ані з етичної сторони, ані з прагматичної.

Тож усі респонденти з приймаючих країн відчули сильні емоції, пов'язані із початком війни. Утім, саме польські науковці найчастіше зазначали страх та почуття невизначеності. Водночас, однією з перших емоційних реакцій було співчуття до українців та сильне бажання допомогти українським колегам і біженцям взагалі: «...We couldn't stand to doing nothing...»²; «...Це було таке... таке велике емоційне піднесення»³.

Всі респонденти з Польщі брали участь у допомозі українським біженцям, починаючи з першого дня війни. Мігранти зазначали, що саме звичайні поляки стали головними організаторами допомоги, і це спонукало

¹ Інтерв'ю с Б. Г...

² Interview with M. N.; rec. 27.04.22 у. in Gdańsk // Особистий архів В. Івашенко та Ю. Кісельової.

³ Інтерв'ю с Б. Г...

уряд до ухвалення відповідних рішень на державному рівні. Спочатку повноваження передавалися місцевим органам управління, а на державному рівні приймалися неповні рішення. Деякі польські респонденти критикували дії уряду, вказуючи на протиріччя між суспільством і владою як традицію польського політичного життя: «...если бы не польское общество, как бы всё бы было очень, очень, очень плохо... если бы не польское общество я=я=я УВЕРЕН, что ничего бы не работало бы...»¹.

Респонденти також підкреслювали важливість ініціатив на рівні університетів, які надавали інформаційну та фінансову допомогу колегам, а також згадували конкретних організаторів «ініціативних центрів» для допомоги українським колегам². Відзначимо, що таку допомогу надавали не тільки університети, але й академічні установи, наукові центри, музеї, пропонуючи короткотермінові стипендії або довготривалі програми.

Утім, важливо ще раз підкреслити, що польські респонденти виявили велику активність у наданні допомоги українським біженцям, виходячи далеко за межі участі в благодійних акціях своїх навчальних закладів. Форми допомоги були різноманітними, включаючи збір коштів, їжі та медикаментів, організацію медичної допомоги, транспортування біженців, пошук місць для їхнього розміщення. Були випадки, коли респонденти навіть приймали біженців у своїх домівках: «...мы даже приняли с женой на одну ночь украинскую беженку к нам, чтобы она могла... один, одну ночь... остаться у нас [Угу – Интервьюер], Трис, перестань [Обращается к собаке], остаться у нас... Она из Черкасс...»³. Інформаційна допомога була також дуже важливою, оскільки адресні запрошення колег з України стали вирішальним фактором прийняття рішення про переїзд для деяких українських вчених⁴.

Надання допомоги українським біженцям викликало дуже сильні емоції у поляків. Допомога була організована на різних рівнях, зокрема на рівні родин

---

¹ Интервью с Б. Г...

² Интервью с К. Л...

³ Интервью с Б. Г...

⁴ Интервью с В. И...; Интервью с Ю. К...; Интерв'ю з Л. Р...

та співтовариств. Респонденти описували цю діяльність як «мережеву організацію», а деякі навіть порівнювали її з участю у «перегонах»: «...Иногда у меня было такое чувство гонки, что я, что я, что я где-то тороплюсь, что, что это какой-то конкурс, что я должен его выиграть, помочь, чем больше, и мне кажется, что у, у людей вот именно такое было... что это гонка...»¹. Хоча така допомога й була іноді перебільшена, але майже усі поляки відчували моральний обов'язок допомагати. На їхню думку, це було обумовлено простими людськими почуттями, співчуттям до горя українців, позитивним досвідом спільного проживання трагічних подій разом з українцями та гарним ставленням до трудових мігрантів з України.

Особисті мотиви у кожного респондента були різними: «во-первых... мы только на одну ночь приняли... эту женщину из Украины... И мы тогда поняли... как очень много сил это требует, психологически прежде всего даже не таких экономических, что это очень, очень сложно... и... что... мы после (*усмехаясь*) этой одной этой одной ночи этого одного дня как бы были очень, очень, мы очень УСТАЛИ. Это был такой вот знаете эмоции, эмоции, адреналин, адреналин, хотя очень=очень хорошо получилось... Во-вторых... что помогать... означает, что ты хочешь сделать для другого человека что-то хорошее, но это тоже для тебя очень важно психологически, чтобы себе лучше почувствовать...»², «...Такий очень простой... чтобы относиться к другому человеку с любовью и ему, если надо, если люди найдутся в такой сложной обстановке, чтобы им просто помогать, это, ну мне такой простой...»³. Загалом, можна сказати, що кожен з польських респондентів допомагав завдяки своєму співчуттю до людського горя та в цілому через любов до людей. Не останню роль також зіграв релігійний фактор – християнські традиції⁴.

---

¹ Интервью с Б. Г...

² Там само.

³ Интервью с К. Л...

⁴ Там само.

Цікаво, що історичні нарративи вплинули також на ставлення поляків до українських мігрантів. Незважаючи на те, що поляки зазвичай ставляться обережно до «інших», вони не вважають українців «чужими», пов'язуючи це спільною історією та сусідськими стосунками.

При цьому в одному із інтерв'ю прозвучала різка критика метафори «брати та сестри», яку респондент розглядав як прояв стереотипізації: «...мы не должны быть братьями и сестрами, мы должны быть как бы нормальными людьми, которые относятся к себе вежливо, это для меня хватит... И когда Зеленский и Дуда говорят, что мы братья и сестры, НЕТ, РЕБЯТА... Нет, я очень ЛЮБЛЮ украинцев. Я очень люблю Украину, но как бы, мне кажется, что это даже МОЖЕТ вызывать в таких людях... только такой стереотип-стереотипичный, это может вызывать негативные эмоции...»¹. Більш доцільним респонденти вважали апеляцію до добросусідських відносин, для яких характерні повага та взаємодопомога: «...и я думаю просто ТАКА ПОМОЧЬ ДЛЯ СОСЕДА...»².

Відзначимо, що цей сюжет слугував респондентам для ілюстрації побоювань щодо емоційної втоми польського суспільства. Вже влітку 2022 р. деякі респонденти відмічали зниження темпів особистої участі в наданні допомоги через втому та зміну звичайного перебігу життя³. На їхню думку, протидіяти цим негативним тенденціям мають злагоджені дії державних органів влади: «...Это вот этот момент, когда государство должно включиться в эту помощь... поскольку мне кажется, что все эти истории про то, что у предпринимателя есть свои квартиры, которые они снимали, чтобы зарабатывать, а сейчас они отдали их украинцам, но этот период уже заканчивается, и он закончится где-то, мне кажется, осенью... такой период, когда был... этот период защиты, так скажем... Но что будет дальше?...»⁴. Один із респондентів навіть критикував владу через погане ставлення до

---

¹ Интервью с Б. Г...

² Интервью с К. Л...

³ Интервью с Б. Г...

⁴ Там само.

українців: «...Увидел и увидел, что чиновники невежливые к людям они, просто, може они попали, случилось так, что они... нашли в такой обстановке и в какой раньше не были... И поэтому такие отношения у них могли быть к, к беженцам...»¹.

Ряд респондентів пояснюють потужний рух підтримки українці з боку польського суспільства історичним досвідом відносин з Російською імперією, Радянським Союзом та Росією. Так, респонденти з Гданську сприймають Росію скоріше як свого ворога, також вони вважають, що пам'ять про злочини Червоної Армії у цьому регіоні дуже серйозно вплинула на сприйняття сучасної російсько-української війни².

Водночас, непростими є також сторінки спільної українсько-польської історії, зокрема достатньо болючим є питання Волинської трагедії. В останні роки партія правляча партія «Право і справедливість», дуже яскраво натякнула на маніпулювання історичною політикою: «...Это был такой новый новая волна, историческая волна в пол- исторической политике «Права и Справедливошчи»...»³.

Частина респондентів вважають, що сучасна війна дозволить збалансувати протиріччя в політиці пам'яті двох країн, на їхню думку «минуле стало ще більш минулим»: «...I think now, when people stopped talking about history and moved toward future and now, it would be easier to talk about the past, because...because the past, becomes more past...»⁴; «...ну история наших отношений... очень сложная, але, но надо сказать, что это сложная, потому что в Польше, например... не до конца... поляки... ЗНАЮТ или може не хотят знать поч- поч-... почему такие сложные вообще отношения начали существовать. Я думаю что... может нормально быть, и, и надеюсь, что будет. И как я слышал одного... журналиста, который сказал, что... благодаря... этой обстановке, которая ну сейчас между поляками и украин- и между украинцами

---

¹ Интервью с К. Л...

² Interview with M. N...

³ Интервью с Б. Г...

⁴ Interview with M. N...

и там между нами и Украиной есть такие отношения, то надеюсь, что может, просто придёт так нормальные отношения...»¹. На думку інших, конфлікт був відсунутий на другий план, але очевидно, що він повернеться в умовах гуманітарної кризи, що може призвести до продовження «війн пам'яті» між Україною та Польщею: «...Мне кажется, что это отложенная дискуссия...»².

Вже сьогодні респонденти, особливо ті, хто захотів брати участь в анонімному інтерв'ю, зафіксували ознаки зростання напруженості в суспільстві на національних засадах. У громадян Польщі посилення такої напруженості, перш за все, пов'язане з діяльністю правих партій і конфліктами на «побутовому» рівні, спровокованими культурними відмінностями.

Проте більшість респондентів мали позитивний досвід співпраці з українськими колегами. Багато з них також зазначали, що українці висловлювали велику вдячність за запропоновану допомогу, але водночас прагнули швидко повернутися до своєї професійної діяльності та незалежності. Серед інших позитивних рис, притаманних українцям, польські респонденти відзначали оптимізм, прагнення бути самостійними³.

Тому, відповідаючи на питання про потреби українських колег, більшість польських респондентів вказували на необхідність забезпечення їх можливостями для продовження наукової роботи, вважаючи збереження української інтелектуальної еліти однією з найважливіших завдань польської наукової спільноти, яка, на їхню думку, є гарантією майбутнього відновлення України: «...I thought that the most important is to...to help academics, because academics are...academics or intelligentsia are the core of the nation so if somebody would like to destroy the nation, would like to destroy intelligentsia and it was happening to Polish intelligentsia before, so as we knew that we knew and our University authorities knew...»⁴. Другою проблемою, яку вони вважають важливою, є організація мовних курсів, які сприятимуть швидшій професійній

¹ Інтерв'ю с К. Л...

² Інтерв'ю с Б. Г...

³ Інтерв'ю с К. Л...; Інтерв'ю с Б. Г...

⁴ Interview with M. N...

адаптації. Лише в одному випадку згадувалася потреба в психологічній підтримці¹.

Однак, варто відзначити, що більшість польських респондентів дуже стримано висловлювалися щодо подальшої можливої інтеграції українських науковців до польського наукового співтовариства, незважаючи на те, що польська держава значно полегшила цей процес, запропонувавши цілу низку документів, які, з одного боку, легалізували перебування українців на території України, впровадивши статус UKR² з іншого полегшили процес працевлаштування для українських учених.

Згідно з поправкою до Закону від 20 липня 2018 року «Про вищу освіту і науку» («Законодавчий вісник» 2022 р., поз. 574) громадянин України, перебування якого на території Республіки Польщі вважається законним, і який заявляє, що станом на 24 лютого 2022 року обіймав посаду науково-педагогічного працівника в закладі вищої освіти, що діє на території України, і має необхідне професійне звання, науковий ступінь, ступінь у галузі мистецтва або звання професора та відповідну кваліфікацію для обіймання певної посади, може бути прийнятий до закладу вищої освіти Польщі на посаду академічного працівника без проведення конкурсу³. Під час проведення процедури прийому на посаду академічного працівника особи, яка отримала звання професора, науковий ступінь, ступінь у галузі мистецтва чи професійне звання за кордоном, вимоги щодо цього звання чи наукового ступеня, визначені цим Законом, можуть не застосовуватися⁴.

---

¹ Інтерв'ю с К. Л...

² Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa...

³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy...

⁴ Биковська О., Єнджеєвський Т. Аналіз нормативних особливостей у системах вищої освіти і науки України та Польщі щодо траєкторії наукового розвитку та вимог у присудженні наукових ступенів і звань у контексті обміну науковими кадрами між закладами вищої освіти / Пер. з пол. Варшава, 2022. С. 8. URL: https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&ccd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiK1_DJpcz9AhUQgosKHeLHBZYQFnoECBQQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ans.pw.edu.pl%2Fcontent%2Fdownload%2F2380%2F13525%2Ffile%2FRAPORT_NR_2_UA.pdf&usg=AOvVaw1Xk7wF0RCbehsiF2KrDgRy (Дата звернення – 15.05.2023).

Те ж саме стосується і наукових підрозділів та організаційних підрозділів Польської академії наук: громадяни України, які станом на 24 лютого 2022 року працювали науковими співробітниками на території України та мають відповідний ступінь або звання та кваліфікації, можуть працювати у наукових підрозділах та інших організаційних підрозділах Польської академії наук без проведення конкурсу, про який ідеться в Законі від 30 квітня 2010 року про Польську академію наук («Законодавчий вісник» 2020, поз. 1796)¹.

Науково-дослідні інститути теж відкрили для громадян України свої двері, то ж науковець, який має певне звання та кваліфікацію, може бути прийнятий на посаду в науково-дослідному інституті без проведення конкурсу, зазначеного в Законі від 30 квітня 2010 року про науково-дослідні інститути («Законодавчий вісник» 2022 р., поз. 498)².

Також згідно з законом від 21 лютого 2019 року про Дослідницьку мережу Лукасевича («Законодавчий вісник» за 2020 р., поз. 2098), українські учені при наявності потрібних звань та кваліфікацій без конкурсу мають право зайняти посаду в Центрі Лукасевича та інститутах, які діють у межах Дослідницької мережі Лукасевича³.

Слід відзначити, що усе це тимчасові законодавчі акти, які діють, поки в Україні тривають воєнні дії.

Головними перешкодами на цьому шляху польські науковці вважають в цілому гуманітарну кризу, яка зумовила гостру конкуренцію в польському науковому середовищі, а також мовний бар'єр⁴. Крім того, вони наголошують на тому, що інтеграція не повинна бути насильницькою та потрібна тим, хто планує надалі залишатися у Польщі⁵. Разом із цим респонденти розповідали,

---

¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 września 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Polskiej Akademii Nauk...

² Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o instytutach badawczych...

³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Sieci Badawczej Łukasiewicz...

⁴ Інтерв'ю с Б. Г...

⁵ Там само.

що показували українським мігрантам визначні пам'ятки Польщі, знайомили з місцевою культурою¹.

Не розглядаючи українських мігрантів як частину польського наукового співтовариства, польські вчені вважають українських колег цінними та важливими інтелектуальними партнерами, тож відзначають можливу майбутню співпрацю та появу нових напрямів у дослідженнях. Зокрема, сучасні події підвищили інтерес до української історії, що проявилось, у тому числі, у збільшенні кількості державних грантів на підтримку на відповідну тематику.

Одним із найскладніших було питання щодо наукових контактів з російськими колегами. Не всі респонденти мали такі контакти до початку російсько-української війни, але ті, хто мав, відзначали, що ці відносини було розірвано: «...мы сократили, закончили это сотрудничество...»², «...раздел Российская Федерация, НАУЧНЫЙ раздел Российская Федерация у меня есть уже закрыт...»³.

Деякі з польських респондентів говорили про відмову співпраці на інституційному рівні, але наголошували на тому, що вони зберегли особисті контакти з російськими вченими, які виступали проти війни або емігрували, і навіть зазначали, що докладали свої зусилля для допомоги таким колегам⁴. Інші висловлювалися категорично⁵. Для вчених, які займаються російською історією та польсько-російськими відносинами, це означало зміну напрямку своїх досліджень. Як можливі напрямки майбутніх досліджень, вони вказували на інтерес до національної історії, розширення співробітництва з країнами Прибалтики, Україною, Грузією та Молдовою. Цікаво, що зокрема, ставлення до співпраці з Україною, польські респонденти висловлювали в

---

¹ Interview z Janickim Arkadiuszem; zap. 11.05.22 r. w Gdańsku // Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.

² Інтерв'ю с Б. Г...

³ Інтерв'ю с К. Л...

⁴ Інтерв'ю с Б. Г...

⁵ Інтерв'ю с К. Л...

термінах «відкриття»: «Может, Европа открые, Западная Европа открыет свои глаза на то, что, возможно, на много разных проектов... вместе сделать...»¹.

Більшість респондентів на цьому етапі не рефлексували щодо свого досвіду, отриманого під час волонтерської діяльності, з точки зору його значення. Деякі розповідали про особистий «виклик» і зустріч з «іншими»², зазначали позитивний психологічний ефект цієї допомоги, але загальний настрій інтерв'ю свідчив, що респонденти розуміють цінність такого досвіду і те, що ця «подія» стане важливою складовою пізнішого автобіографічного наративу.

Отже, хоча польські науковці й фіксують розбіжності та напруженість у взаємовідносинах між Україною та Польщею в минулому, а подекуди й на сучасному етапі, більшість респондентів підтримує співпрацю з українськими колегами та надання їм підтримки, зокрема шляхом забезпечення можливостей для наукової роботи та професійної адаптації. Враховуючи, що більшість респондентів – це жінки, а польські колеги – це здебільшого чоловіки, вони не завжди правильно розуміють, чого конкретно потребують вчені-мігранти після приїзду. Війна – це складний досвід, який не переживало нинішнє покоління громадян Польщі, тож вони не зовсім розуміють, що насамперед багатьом українцям потрібна психологічна допомога, так як майже усе сприймається як стрес (нова країна перебування, відсутність звичного кола спілкування, мовний бар'єр і т. д.). Тим не менш, вони докладають значних зусиль для допомоги українським мігрантам, що, з одного боку, відкриває нові можливості для українських науковців та української науки в цілому, з іншого – сприяє консолідації польського суспільства.

Отже, польських і українських респондентів поєднує емоційний стан під час початку війни, бажання співпрацювати, бачення майбутнього українських наукових мігрантів, що мають стати інтелектуальною елітою України в

---

¹ Інтерв'ю с К. Л...

² Інтерв'ю с Б. Г...

поствоєнний період. Перші зіткнення двох культур показали, що вони скоріше сприймаються або як «свої», або як «інші», що зумовлює розширення наукової тематики, зацікавленість у створенні спільного наукового продукту. Водночас, російські вчені в обох випадках перейшли до категорії «чужих», відносини з якими були припинені. Польські респонденти співпадають у розумінні майбутнього з українськими мігрантами: дослідниці з України прагнуть повернутися додому, і поляки підтримують їх у цьому рішенні, вбачаючи у цьому відродження України. Відмінності спостерігаються в інтерпретації мотивів допомоги українським мігрантам з боку польського суспільства: українські респонденти вважають головним рушієм почуття страху, тоді як польські апелюють до загальнолюдських цінностей. Також певне неспівпадіння спостерігається у розумінні того, якої саме допомоги потребують українські мігранти: польські респонденти наголошують на необхідності допомоги в організації професійної діяльності, тоді як українські мігранти згадують про важливість психологічної допомоги.

ВИСНОВКИ

Міграція як глобальна проблема сучасності давно привертає увагу дослідників, які розглядають політичні, соціальні, правові, культурні, гендерні аспекти міграційних процесів. Утім, події російсько-української війни не просто посилили зацікавленість до цієї теми, але й привернули увагу дослідників до її нових аспектів. Ціла низка усноісторичних проєктів ставить за мету зафіксувати досвід мігрантів у реальному часі, звертаючи уваги на процес переживання пересічною людиною досвіду міграції, на особливості емоційного стану та повсякденні практики виживання.

Усноісторичний проєкт «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)» (автори – В. Ю. Іващенко та Ю. А. Кісельова) також зосереджений на фіксації досвіду міграції, але він має свої особливості, зокрема, у центрі уваги перебувають українські мігранти-науковці, передусім, гуманітарії, у період з 2014 до 2022 р. (внутрішні мігранти з Донбасу) та з 24 лютого 2022 р. (мігранти до європейських країн). Крім того, з метою більш глибокого розуміння феномену підтримки інтелектуальної еліти України було також проведено серію інтерв'ю з представниками приймаючих країн. Головними проблемами проєкту стали травмуючий характер війни, що триває, а також важкий емоційний стан багатьох респондентів, тому на перший план у процесі інтерв'ювання вийшли етичні проблеми. Крім того, цим також пояснюється значна кількість анонімних інтерв'ю.

Репрезентативну частину усього комплексу усноісторичних джерел становлять інтерв'ю, які були записані з українськими мігрантами, що виїхали до Польщі (12) та з представниками польського наукового співтовариства (6). За кількістю це друга група після інтерв'ю, що були проведені в Німеччині. Українські та польські респонденти належать до різних поколінь істориків, мають різний професійний досвід (працюють в університетах, наукових центрах, академічних структурах), у тому числі, різний досвід міжнародної

діяльності, представляють різні регіони України та Польщі. Важливими факторами, які впливали на процес інтерв'ювання були місце (особиста зустріч / ZOOM), час (перші місяці війни та період, коли вже минув час адаптації), склад характеру та особисті обставини життя респондентів. Все дозволяє, з одного боку, побачити різні точки зору на сприйняття тих чи інших подій, з іншого – визначити ті «соціальні рамки» (за М. Гальббаксом), в яких почалося формування мігрантського нарративу українських вчених та формування уявлень польської інтелектуальної еліти про відповідні процеси.

Початок війни був для всіх респондентів хоча й очікуваним, але несподіваним через формат воєнних дій, і викликав схожі емоції: «шок», «здивування», «страх». Найскладнішим етапом свого життя українські респонденти назвали перший період – своє перебування на території України, коли вони мали прийняти рішення про від'їзд, яке по-різному сприймалось їхнім оточенням (від підтримки до протидії або засудження). Для тих респондентів, які виїжджали в перші дні війни це часто був «шлях в нікуди», тоді як ті респонденти, які виїжджали пізніше, часто вже мали запрошення від польських наукових установ. Водночас, усі респонденти після отримання наукових стипендій схильні були називати себе не «біженцями», а «науковцями» і розглядати виїзд за кордон не як «міграцію», а як «академічну мобільність» або «наукову подорож».

Водночас, для багатьох не менш важким був перетин кордону та час адаптації, який ускладнювався почуттям «провини» («зради»). Компенсувати ці почуття дозволяв соціальний активізм (волонтерство), самовдосконалення (вивчення мови), а також професійна діяльність. Саме професійна діяльність (робота над власним дослідницьким проектом, залучення до нових міжнародних проєктів, формування нових професійних мереж) дозволила стабілізувати важкий емоційний стан. При цьому більшість респондентів, говорячи про свою стратегію перебування в іншій країні, визнали схильність до певної ізоляції: обмеження кола спілкування професійними зв'язками, труднощі із спілкуванням, що були пов'язані із поганим знанням мови. При

цьому вони із вдячністю згадували про допомогу з боку польських колег та підтримку з боку польського суспільства в цілому.

Відзначимо, що головним мотивом такого підйому українські респонденти вважали страх, тоді як польські респонденти апелювали до загальнолюдських цінностей, а в окремих випадках – до історичних наративів, пов'язаних із складними відносинами Польщі з Російською імперією та СРСР. Цікаво, що складні сторінки польсько-української історії (наприклад, Волинська трагедія) на цьому етапі здебільшого розглядалися як «події минулого», хоча деякі польські респонденти вважали за можливе відновлення «війн пам'яті» в майбутньому.

Найскладнішим для усіх респондентів були питання, пов'язані із майбутнім, тим не менш, всі українські мігранти висловили надію на повернення додому після закінчення воєнних дій, а одна із респонденток повернулася в Україну вже наприкінці літа 2022 р. Українські респонденти досить песимістично висловлювались щодо майбутнього української науки та освіти, але всі висловили бажання продовжити свою професійну діяльність, а представники молодого покоління були більш схильні розглядати себе як «агентів змін», пов'язуючи це з досвідом свого перебування за кордоном. Польські респонденти також скептично ставляться до можливості повної інтеграції українських науковців до польського (ширше – європейського) наукового товариства, але одногolosно заявляють про необхідність підтримки своїх українських колег, вбачаючи свою місію у збереженні української інтелектуальної еліти, яка стане важливим фактором відбудови повоєнної України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Дата доступу – 03.03.2023).
2. Згода на інтерв'ю в межах проєкту «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023) // Особистий архів В.°Іващенко та Ю. Кісельової.
3. Інтерв'ю з А. Б.; зап. 05.08.2022 р. у Варшаві // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
4. Інтерв'ю з А. Г.; зап. 30.07.2022 р. Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
5. Інтерв'ю з В. В.; зап. 09.07.2022 р. Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
6. Інтерв'ю з Ж. С.; зап. 31.03.2023 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
7. Інтерв'ю з В. Іващенко, авторкою «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»; зап. 06.02.2023 р. у Любліні°// Особистий архів автора.
8. Інтерв'ю з І. К.; зап. 18.06.2022 р. у Кракові // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
9. Інтерв'ю з Л. Р.; зап. 20.06.2022 р. Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
10. Інтерв'ю з М. К.; зап. 27.07.2022 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
11. Інтерв'ю з О. К.; зап. 05.08.2022 р. у Варшаві // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
12. Інтерв'ю з О. К.; зап. 22.08.2022 р. у Мюнхені // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.

- 13.Інтерв'ю з О. М.; зап. 31.10.2022 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 14.Інтерв'ю з П. В; 1 сесія зап. 19.08.2022 р. у Мюнхені; 2 сесія зап. 11.09.2022 р. за допомогою платформи Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 15.Інтерв'ю з Т. Д.; зап. 17.06.2022 р. у Любліні // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 16.Інтерв'ю з Т. К.; зап. 29.03.2023 р. у Варшаві // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 17.Интервью с Б. Г. ; зап. 24.05.2022 г. в Варшаве // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 18.Интервью с В. И.; зап. 18.04.2022 г. в Люблине // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 19.Интервью с К. Л.; зап. 18.06.2022 г. в Люблине // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 20.Интервью с Ю. К.; зап. 16.04.2022 г. в Люблине // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
- 21.Інтерв'ю з Ю. Кісельовою, авторкою «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)»; зап. 29.01.2023 р. у Любліні // Особистий архів автора.
- 22.Національний музей історії України у Другій Світовій війні. URL: <https://warmuseum.kyiv.ua> (дата доступу – 17.05.2023).
- 23.Питання для українських мігрантів 2022 року в межах проєкту «Рух на Захід»: українські учені в умовах вимушеної міграції (2014 – 2023)°// Особистий архів В. Іващенко та Ю. Кісельової.
- 24.Росія визнала «ДНР» та «ЛНР» у кордонах цілих областей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60475354> (Дата доступу - 05.05.2023).

25. Сайт кафедри історії України ДНУ ім. О. Гончара. URL: https://www.dnu.dp.ua/view/kafedra_istorii_ukrainy (дата доступу - 17.05.2023).
26. Сайт кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ ім. В.°Н. Каразіна. URL: <http://historiography.karazin.ua> (дата доступу – 17.05.2023).
27. Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of May 9, 2023, by selected country // Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/> (Дата доступу – 10.05.2023).
28. Interview z A. J.; zap. 11.05.2022 r. w Gdańaku // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
29. Interview with A. S.; rec. 09.05.2022 y. in Gdańak // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
30. Interview with K. L.; rec. 05.01.2023 y. in Zoom // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
31. Interview with M. N.; rec. 27.04.2022 y. in Gdańak // Особистий архів В.°Іващенко та Ю.°Кісельової.
32. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000498> (Дата доступу – 15.05.2023).
33. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 września 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Polskiej Akademii Nauk. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001796> (Дата доступу – 15.05.2023).
34. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o instytutach

- badawczych. URL:
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000498>
 (Дата доступу – 15.05.2023).
35. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Sieci Badawczej Łukasiewicz. URL:
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200002098>
 (Дата доступу – 15.05.2023).
36. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. URL:
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>
 (Дата доступу – 15.05.2023).
37. Алексеева Т., Горбаньова К. Інтелектуальна еміграція з України // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 18–21.
38. Биковська О., Єнджеєвський Т. Аналіз нормативних особливостей у системах вищої освіти і науки України та Польщі щодо траєкторії наукового розвитку та вимог у присудженні наукових ступенів і звань у контексті обміну науковими кадрами між закладами вищої освіти / Пер. з пол. Варшава, 2022. С. 8. URL:
https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiK1_DJpcz9AhUQgosKHeLHBZYQFnoECBQQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ans.pw.edu.pl%2Fcontent%2Fdownload%2F2380%2F13525%2Ffile%2FRAPORT_NR_2_UA.pdf&usg=AOvVa w1Xk7wF0RCbehsiF2KrDgRy (Дата звернення – 15.05.2023).
39. Боряк О. Емпіричні дослідження як «ризик шкоди»: теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи // Народна творчість та етнографія. 2003. № 5–6. С. 76–82.

40. Грінченко Г., Реброва І. В., Романова І. М. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках (На прикладі сучасних Білорусії, Росії та України) // УЇЖ. 2012. № 4. С. 172 – 187.
41. Грінченко Г. Усна історія війни: питання і застереження щодо методу дослідження. URL: <https://ua.boell.org/uk/2022/08/25/usna-istoriya-viynupytannya-i-zasterezhennya-shchodo-metodu-doslidzhennya?fbclid=IwAR19QQC6tOdo6w-pKxADytkySpgZ1QAFY5A41XQY0n7VVSXMI0FM2ns7qvw0> (Дата звернення – 20.02.2023).
42. Грінченко Г. Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження. - Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 28 с.
43. Грінченко Г. Усна історія як метод і джерело дослідження // Грінченко Г. Невигадане: Усні історії оstarбайтерів. – Харків: Видавничий Дім „Райдер”, 2004. С. 29 – 42.
44. Демиденко О. І. Напрямки інтелектуальної міграції громадян України // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2018. Т. 23. Вип. 2 (31). С. 180–189.
45. Кісь О. Усна історія: Становлення, проблематика, методологічні засади / О. Кісь // Україна модерна. – 2007. – Ч. 11. – С. 7 – 21.
46. Крайчинська О., Маслова Ю. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн. URL: https://www.google.pl/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CAIQw7AJahcKEwj4naSJ0Yb_AhUAAAAAHQAAA AAQAg&url=https%3A%2F%2Fapcz.umk.pl%2FPFPS%2Farticle%2Fdownload%2FPFPS.2020.06.04.013%2F27478%2F73862&psig=AOvVaw0d3N87CVMfda54Ez8FV4fA&ust=1684766121853915 (Дата доступу – 06.11.2022).
47. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

48. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.
49. Міграція і толерантність в Україні: Зб. ст. / За ред. Я. Пилинського. Київ: Стилос, 2007. 191 с.
50. Портелі А. Як назбирати трохи знань: кілька думок про етику усної історії // Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть: зб. наук. праць / за наук ред. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 321-229.
51. Портелли А. Смерть Луиджи Трастулли. Память и событие // Хрестоматия по устной истории / Пер., сост., введение, общ. ред. М.В. Лоскутовой. СПб.: Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2003. С.202 – 230.
52. Принс Г. Усна історія // Нові перспективи історіописання / За ред. П. Берка; Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2004. – С. 149 – 193.
53. Річі Д. Як проводити інтерв'ю // Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть : зб. наук. праць / за наук ред. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 287-320.
54. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України // Демографія та соціальна економіка. 2015. № 3 (25). С. 99–111.
55. Семенкова М. Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на сході України і їх вплив на безпекове середовище // Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2020. № 3(1). С. 233–240. URL: <https://doi.org/10.15421/342024> (Дата доступу – 03.10.2022).
56. Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 462 с.
57. Томпсон П. Голос Прошлого. Устная история / Пер. с англ. Москва: Издательство «Весь Мир», 2003. 368 с.

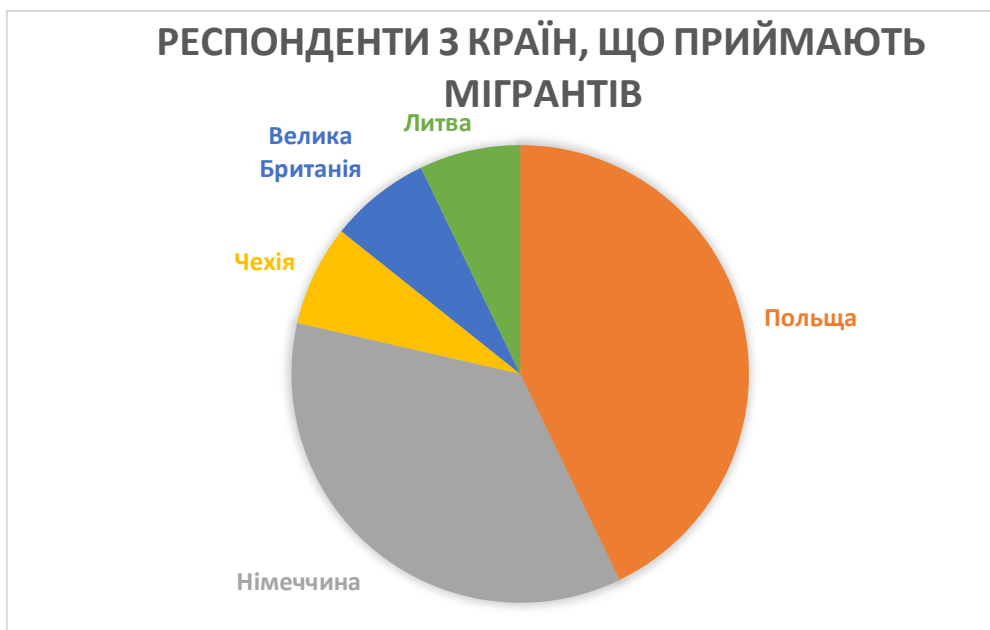
58. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття видання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів: [б/м], 2019. 110 с.
59. Українська міграція у часи кризи: вимушена та трудова міграція / Під ред.: Д. Дрбохлава, М. Ярошевич. Прага: [б/м], 2017. 169 с.
60. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина. Москва: Новое издательство, 2007. 348 с.
61. Центр «Гродська брама-театр» (Люблін); Program Badawczy «Pomiedzy Ukraina i Polska» Centrum Doskonosci w Naukach Spolecznych (Uniwersytet Warszawski). URL: <https://ukraina2022.idub.uw.edu.pl/> (Дата доступу - 03.11.2022).
62. «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни». URL: <https://www.lvivcenter.org/researches/oral-testimonies-from-the-war/> (Дата доступу – 12.12.2022).
63. Chamberlain P., Linders M. The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook. USA: SAGE Publications, 2018. 288 p.
64. Cramer J. A. «First, Do No Harm»: Tread Carefully Where Oral History, Trauma, and Current Crises Intersect // The Oral History Review. 2020. 47:2. P. 203-213.
65. Culture, Memory and Trauma // Proceedings of the Third Annual National Oral History Conference Richards Bay, 7-10 November. 2006. 251 p.
66. European Immigrations: Trends, Structures and Policy Implications / Ed. M. Okolski. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012. 277 p.
67. Haidamachuk O. The Tonality of the Archives of Ukrainian Migrants' memory // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/olha-haidamachuk.html> (Дата доступу - 03.11.2022).
68. Jaroszewicz M., Krempa M. Stabilisation of Emergency Measures: Poland's Refugee Reception System One Month After the Russian Attack on Ukraine // EU responses to the large-scale refugee displacement from Ukraine: an analysis on the temporary protection directive and its implications for the

- future EU asylum policy / ed. Carrera S., Ineli Ciger M. 2023. P. 163 – 176
URL:
https://www.researchgate.net/publication/368873494_Stabilisation_of_Emergency_Measures_Poland%27s_Refugee_Reception_System_One_Month_After_the_Russian_Attack_on_Ukraine (Дата доступу – 03.03.2023).
69. Jaroszewicz M. Migration from Ukraine to Poland the trend stabilises. Warsaw: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2018. 18 p.
70. Lucassen, L. A. C. J. The rise of the European migration regime and its paradoxes (1945 – 2020). *International Review Of Social History*. 2019. № 64(3). P. 515 – 531.
71. Oral History and Digital Humanities: Voice, Access, and Engagement / Eds. D. Boyd, M. Larkin. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2014. 285 p. URL:
https://www.researchgate.net/publication/310795050_Computation_and_the_Humanities_Towards_an_Oral_History_of_Digital_Humanities (Дата доступу 03.03.2023).
72. Portelli A. The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History. New York: State University of New York Press, 1981. 358 p. URL:
https://eportfolios.macaulay.cuny.edu/aries15/files/2015/01/Portelli_2C_The_Death_of_Luigi_Trastulli.pdf (Дата доступу - 03.03.2023).
73. Sereda V. Prisma Ukraina: War, Migration and Memory // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/viktoriya-sereda.html> (Дата доступу - 03.11.2022).
74. Shatalov D. 'That War' and 'This War': The Entanglement and Interaction of the Imagination, Commemoration and Memory of World War I and the Ongoing War in Ukraine // Forum Transregionale Studien (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/denys-shatalov.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

75. Sikorska, I., Nykyforenko N. Ukrainian academic refugees and humanistic international aid // *MigraReport*. 2023. № 3 (49). S. 223–237.
76. *The Oral History Reader* / edited by R. Perks, A. Thomson, D. A. Boyd. London and New York: Routledge, 2015. 472 p URL: https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM03267/Perks%20Thomson%20The_Oral_History_Reader.pdf (Дата доступу – 03.03.2023).
77. *Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies* / Ed. O. Fedyuk, M. Kindler. Switzerland: Springer International Publishing AG, 2016. 227 p.
78. Weinar A., Klekowski von Koppenfels A. *Highly-Skilled Migration: Between Settlement and Mobility*. Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2020. 107 p.
79. Young C. D. *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. USA: SAGE Publications, 2018. 371 p. URL: [https://pubhtml5.com/enru/vooi/Qualitative_Research_A_Guide_to_Design_and_Implementation_\(Sharan_B._Merriam,_Elizabeth_J._Tisdell\)/](https://pubhtml5.com/enru/vooi/Qualitative_Research_A_Guide_to_Design_and_Implementation_(Sharan_B._Merriam,_Elizabeth_J._Tisdell)/) (Дата доступу 03.03.2023).
80. Zaitseva-Chipak N. *Ukrainians Displaced: The Fluidity of Roles* // *Forum Transregionale Studien* (Berlin). URL: <https://www.forum-transregionale-studien.de/en/fellows/vita/natalia-zaitseva-chipak.html> (Дата доступу - 03.11.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Головні правила транскрибування інтерв'ю:

- Фіксуються усі питання та відповіді.
- Інтерв'ю транскрибується дослівно, без редакції (навіть пошуки слова).
- Незрозумілі слова, назви позначаються трьома крапками у квадратних дужках.
- Коментарі інтерв'юєра також подаються в квадратних дужках.
- Коментується поведінка респондента, його реакція на питання (сміється, схвильовано і т.д.)
- Обов'язково перевіряється правильність написання прізвищ та ініціалів (підпис респондентів).

Основні позначення:

,	коротка пауза
.	Трохи довша пауза
...	велика пауза
так=так	Швидке поєднання слів
розпо-	Запинка респондента
(схвильовано)	Коментуються емоції та поведінка
УСЕ	Наголос на конкретне слово
Усе це	гучно
<i>Усе це</i>	тихо
[квітка]	нерозбірливо
[...]	Фрагмент неможливо розібрати, його неможливо транскрибувати
[Респондент помилився. – I.]	Коментар інтерв'юєра

Додаток С

Додаток D

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему

«Міграція українських вчених до Польщі в умовах російсько-української війни (на матеріалах усноісторичних джерел)»

студентки історичного факультету

Шевелевої Аліни Олексіївни

Робота присвячена вимушеній міграції українських науковців до Польщі в умовах російсько-української війни після 24 лютого 2022 року і є частиною усноісторичного наукового проєкту «Рух на Захід: українські вчені в умовах вимушеної міграції (2014–2023)» (автори – В. Іващенко та Ю. Кісельова). Метою проєкту є дослідження зміни стратегій виживання та побудови кар'єри істориками-мігрантами в екстремальних умовах та визначення рівня солідарності і співпраці всередині європейської академічної спільноти.

Інтерв'ю, які були взяті на території Польщі складають значну частину (18 з 46), що дозволяє аналізувати відповідний комплекс як окреме явище в сучасній інтелектуальній міграції.

У першому розділі аналізується комплекс усноісторичних джерел, з'ясовуються проблеми авторства, мотиви участі респондентів у проєкті, час, місце та обставини інтерв'ювання, проблеми суб'єктивності. У другому розділі розглядаються осмислення українськими та польськими респондентами процесу міграції українських учених до Польщі, зокрема розглядається сприйняття респондентами початку війни, визначаються фактори, які вплинули на від'їзд, характеризується процес адаптації до нових умов, форми допомоги українським біженцям з боку польських науковців, мотиви цієї допомоги та рефлексія про новий досвід.

Ключові слова: українські наукові мігранти, інтелектуальна міграція, усноісторичний проєкт, інтерв'ю, Польща.

The summary of the diploma work
«Migration of Ukrainian Scientists to Poland during Russian Ukrainian War
(based on Oral Historical Sources)»
of the student of historical faculty
Shevelieva Alina

The thesis is devoted to the forced migration of Ukrainian scientists to Poland in conditions of the Russian-Ukrainian war after February 24, 2022 and is part of the oral history research project “Moving West”: Ukrainian Academics in Conditions of Forced Migration (2014 – 2023)" (authors: V Ivashchenko and Y. Kiselyova). The aim of the project is to study the change of survival and career building strategies of migrant historians in extreme conditions and to determine the level of solidarity and cooperation within the European academic community.

Interviews that were taken on the territory of Poland make up a significant part (18 out of 46), which allows us to analyze the relevant complex as a separate phenomenon in modern intellectual migration.

A complex of oral history sources is analyzed in the first chapter, problems of authorship, motives of the respondents' participation in the project, time, place and circumstances of the interview, problems of subjectivity are clarified as well. The second chapter examines Ukrainian and Polish respondents' understanding of the process of Ukrainian scientists migration to Poland, in particular, the respondents' perception of the beginning of the war is considered, factors that influenced the departure are determined, process of adaptation to new conditions, forms of assistance to Ukrainian refugees from Polish scientists, motives of this help and reflection on new experience are characterised.

Keywords: Ukrainian scientific migrants, intellectual migration, oral history project, interview, Poland.